

mededelingen opbouwwerk

de milieubeweging partner of rivaal van opbouwwerk

profilering aanbod opbouwwerk

de toekomst van het opbouwwerk

toetsing jaarverslag derde ronde

juni/juli 1988
7e jaargang
nummer 66

Inhoud

	pag.
- De milieubeweging: partner of rivaal van opbouwwerk	3
- Nationale renovatie prijs 1987 en 1988	6
- Een kortgeding, een verrijking voor het opbouwwerk?	7
- De O-de lijn en de verantwoorde-lijke samenleving	9
- Panel jaarverslagen in het opbouwwerk (derde ronde)	15
- Wijk analyse in Assen en Arnhem	19
- Over leven op gif	19
- Handleiding gereed	19
- Bij Joods maatschappelijk werk: traditioneel en nieuw vrijwilligerswerk basis van opbouwwerk	20
- Feminisering van de armoede	24
- Veilige schoolomgeving	25
- Nieuwe uitgaven VVN	26
- Profilering aanbod opbouwwerk	27
- De toekomst van het opbouwwerk	30

is een mededelingenblad van, voor en over de lokale opbouwwerkpraktijk. Samenstelling: Greet Hettinga, Charlotte Krop, Luc Boss, Wil van de Leur.

M.O. verschijnt ten minste 10 maal per jaar, zes gewone en vier themanummers. Een jaarabonnement kost f 38,-. Bij méér abonnementen reductie op aanvraag. Losse nummers kosten f 5,25, themanummers f 6,-, excl. porto.

Redactie en administratie: Pr. Mauritslaan 26, 2582 LS Den Haag, tel. 070-521354. ISSN: 0168-06SX

MeMo

In dit juni/juli nummer van Mededelingen Opbouwwerk wordt vanuit verschillende invalshoeken de ontwikkelingen die het opbouwwerk mogelijk staan te wachten belicht. Joop Versteegen van het *Werkcentrum Opbouwwerk Zuid-holland* stelt in zijn artikel *Profilering aanbod opbouwwerk* (vanaf pag. 27) dat de noodzaak tot verdergaande profilering steeds groter wordt maar dat de mogelijkheden (minder geld en minder tijd) daartoe beperkter zijn. Hij geeft aan welke methodische middelen profilering kunnen bewerkstelligen. Moniek Mol (van hetzelfde werkcentrum) gaat in het openingsartikel in op de verhouding tussen, en de tot op heden mage-re samenwerking van opbouwwerk en milieubeweging. Zij analyseert de verschillen tussen beide en geeft voorzichtig aan welke handelingen en methodieken zouden kunnen leiden tot meer samenwerking. Haar artikel is een voorzet die hopelijk leidt tot balcontact met schrijvers uit de milieubeweging en, na een één-twee, een vervolg zal hebben in de vorm van één of meer artikelen van haar hand. *De O-de lijn en de verantwoordelijke samenleving* is voor het grootste deel een herdruk van een uit 1976 stammend artikel van Wil van de Leur, destijds geschreven voor *Proces, maandblad voor berechting en reclasering*. De vraag wat is plaats en functie van opbouwwerk in de *verantwoordelijke samenleving* blijft onverminderd actueel (vanaf pag. 9). De mogelijkheid tot *alternatieve financiering* van opbouwwerk, komt ter sprake bij het verslag van een door de *kadercursus opbouwwerk* in Rotterdam georganiseerde discussiemiddag (vanaf pag. 7). Deze en andere openingen leiden bijna vanzelf tot de vraag: heeft het opbouwwerk een toekomst? Harry Broekman, van de WONN gaat daar in het slotartikel (pag. 30 e.v.) uitgebreid op in. Dit n.a.v. een uitgebreid onderzoek onder opbouwwerkers naar methodiek en werkwijze. In het najaar organiseert de WONN over de resultaten een studiemiddag. Voorafgaand hieraan zal in een regulier nummer van M.O. nog uitgebreid op dit onderwerp worden ingegaan. Verder in deze M.O. aandacht voor de successen die het *Joods Maatschappelijk Werk* in de kop van Noord-Holland boekt bij het creëren van ontmoetingsmogelijkheden voor Joodse mensen. De hulp van vrijwilligers daarbij blijkt onontbeerlijk. En tot slot in het blauwe katern informatie over het dit jaar voor de derde maal georganiseerde *Panel Jaarverslagen in het Opbouwwerk*, inclusief deelnameformulier. ■

De milieubeweging: partner of rivaal van opbouwwerk

Waarom werken bewonersgroepen en milieugroepen zo weinig samen aan milieuoeverlast en milieuvuiling? Dat ze te weinig op de hoogte zouden zijn van elkaars activiteiten is een te simpel antwoord. Dat aantasting van het milieu de leefbaarheid van buurten bedreigt is voor beide een duidelijke zaak. Sinds jaar en dag houden ook bewonersorganisaties zich bezig met stank- en lawaaioverlast, met hinderwetvergunningen, groenvoorzieningen en afvalhoopen. Milieuorganisaties willen heel graag meer betrokkenheid van het publiek bij acties tegen vervuilende industrieën, bij energiebesparingsactiviteiten, bij het tot stand komen van milieuplannen van de gemeente; om een paar voorbeelden te noemen. Hoe meer bewuste actieve mensen des te meer kans op beïnvloeding van de politiek en het bedrijfsleven. Milieubewust leven geeft minder huishoudafval, leidt tot minder overlast van elkaar en matigt het gebruik van benzine en aardgas. Overeenstemming over doelen met betrekking tot milieubeheer is aanwezig. Wat samenwerking tegenhoudt is een verschil in oriëntatie op de problematiek en een verschil in positie.

Waar staan bewoners voor?

Bewoners staan voor een rustige, (milieu) veilige buurt. Een buurt waar bewoners met elkaar zorg willen dragen voor wijkbeheer en sociale controle en waar participatie en inspraak bij beleid is gerealiseerd. Hinderlijke overlast betekent gevaar voor de gezondheid en ook materiële schade. Grote gifbelten in de bodem kunnen verpaupering van de buurt tot gevolg hebben. Bewoners willen dat de veroorzaker van de overlast zijn gedrag of zijn produktieproces verandert of een andere plek in de stad zoekt om te wonen of te werken.

Waar staat de milieubeweging voor?

Geen verdere schade aan het milieu, aan het drinkwater, zwembad, aan de lucht en de bossen, aan dieren en mensen. Giftige stoffen die reeds zware schade hebben veroorzaakt moeten worden verwijderd. Verandering van productiesystemen en consumptiegedrag is daarbij een belangrijke strategie. Verdere edukatie van het publiek door voorlichting en scholing. Gedragsverandering van mensen kan milieuvuiling keren.

Overlast en hinder is voor bewoners nog geen milieuprobleem.

Als je de werkpraktijk van het opbouwwerk bekijkt lijkt het alsof beide groeperin-

gen niets met elkaar te maken hebben. Dat is vreemd omdat er overeenstemming is over doelen van leefbaarheid, milieuveiligheid en over strategieën van overheidsbeïnvloeding.

Wij hebben ons de vraag gesteld waarom opbouwwerk(sters) van hinder en overlast geen milieuproblemen maken. De methodiek opbouwwerk biedt voldoende houvast, echter het ontbreekt aan informatie over milieu-inhoudelijke aspecten. Informatie die nodig is om milieu-itens naar de buurt toe te vertalen en aan inzicht wat leefbaarheid met milieu te maken heeft. Zo worden er ook geen alternatieven gevonden voor oplossingen die meer waard zijn dan het opheffen van de direkt ervaren overlast. De benodigde know-how, actievervaringen en ideeën voor oplossingen zijn aanwezig bij de milieubeweging. Dat samenwerking met groeperingen hieruit toch moeizaam op gang komt heeft volgens ons te maken met negatieve ervaringen en onbekendheid. Door zelf op zoek te gaan kwamen we tot een viertal aandachtspunten die het opbouwwerk zou kunnen motiveren partner te worden van milieuorganisaties. Samenwerking staat hier als begrip voor veel zaken, namelijk coalities vormen bij acties, gebruik maken van deskundigheden, als het onderhandelen over strategieën van aanpak bij milieuproblemen.

Een verschil in oriëntatie op de problematiek en een verschil in positie zijn de twee frikties die we belichten. Situatiegebonden milieu-edukatie en netwerkontwikkeling zijn werkwijzen voor opbouwwerk om milieugroepen in vormen van samenwerking te interesseren.

Verskil in oriëntatie

"Bewoners, burgers, maken zich niet druk genoeg om het milieu" wordt er in de publiciteit door milieudeskundigen en politici geschreven. Dat is een eenzijdige uitspraak. Zij die deze boodschappen de wereld in sturen kweken onbegrip en apathie bij mensen. Het staat ook lijnrecht tegenover de boodschap: "de vervuiler betaalt", waarmee grote bedrijven worden aangesproken. De beschuldigende vinger die veel bewoners op zich gericht voelen, "julie zijn ook milieuvuilers en daarbij ongeïnteresseerden", maakt hen tot onderdeel van het milieuprobleem. Met andere woorden: aan de inzet en goede wil van mensen naar milieuedrag toe wordt getwijfeld. Echter bewoners zullen milieubelangen moeten afwegen tegen een leefbare en betaalbare woonomgeving. Zij zijn afhankelijk van die woonomgeving en kunnen zich geen verhuizing of windmolen of gifvrije dure voeding permitteren.

Verskil in oriëntatie zit dus in het punt dat de milieubeweging bewoners als hun pu-

bliek aanspreken, die moeten veranderen van mentaliteit en gedrag.

Als de ingang leefbaarheid via belangenbehartiging voorop staat is keuze voor actie en strategie gericht op doelgroepen als blokbewoners, buurtbedrijven, gemeente, ambtenaren etc.

Deze friktie heeft konsekventies voor het betrekken van milieuorganisaties bij de belangenbehartiging van bewoners.

Opbouwwerk zou met andere woorden *het publiek van de milieubeweging* een gezicht kunnen geven.

Verschil in positie

De doelen en ideeën voor aanpak die de milieubeweging voor ogen staan, kunnen grote inzet en offers vragen van bewoners. Bewoners zijn belanghebbenden, omdat hun gezondheid schade dreigt op te lopen, hun woning minder waard kan worden, of toekomstplannen in het gedrang komen. Hieruit ontstaan motieven om actief te worden en te blijven.

Een goed voorbeeld is de bodemverontreiniging en de inzet van bewoners bij het vinden van oplossingen. Motieven die hun grond vinden in de eigen beleving. Een beleving van een situatie die ongewenst is, die je overkomen is. Een situatie die je eerste levensbehoefte raakt, namelijk een veilige woonomgeving, een gezond lijf en een democratie waarin de overheid te vertrouwen is.

De onwetendheid en onzichtbaarheid van de schade die in dit voorbeeld gifwijkbewoners is aangedaan is indringend. De vragen die zij stellen aan overheid en milieu-deskundigen komen dan ook voort uit de wens dat de inbreuk op hun woon- en leef-situatie door het gif wordt beëindigd. Deze bewoners stellen de eisen niet uit oogpunten van milieubebescherming of leergierigheid.

Deze invalshoek van bewoners geeft hen een wezenlijk andere positie dan die van milieu-organisaties. Voor laatstgenoemde zijn plaats en tijdstip van de gifvondst van ondergeschikt belang. De milieuwetgeving, de normen en grenswaarden, best-practical of best-technical-oplossingen vormen voor hen het kader waarbinnen het probleem gedefinieerd wordt.

De oplossingen waarnaar de milieubeweging streeft, moeten worden afgewogen. Om te beginnen een afweging tussen de verschillende problemen op terrein van lucht, water en bodem. Maar ook naar de aard en mate van de vervuiling in de ene lokatie ten opzichte van de andere. Deze afweging is voor bewoners onbekend. De landelijke en provinciale milieu-organisaties bewegen zich op het grensvlak van overheidsbeleid en maatschappelijk initiatief. De beleidsvoornemens van de overheid worden door deze organisaties

kritisch gevolgd. Waar nodig wordt verzet geboden tegen ongewenste beleidsontwikkelingen.

Het praten en denken in termen van beleid en wetgeving, en de afhankelijkheid van wetenschappelijk onderzoek, dragen bij tot een bespreking van de milieuproblematiek op een nivo dat voor niet-ingewijden onbereikbaar is. Daarmee wordt milieuproblematiek gemaakt tot een deskundigen-vraagstuk, waarover slechts een aantal bewoners, op grond van individuele kennis, kunnen meedenken.

De problemen van bewoners met betrekking tot gezondheidsaspecten, de leefsituatie, of aspecten van sociaal-psychologische aard, worden in deze discussie al snel tot afgeleide problemen, dus tot problemen van de tweede orde. Milieu-organisaties lopen gevaar in een positie terecht te komen waarbij deskundigheid en probleemdefinities niet (meer) aansluiten bij bewoners en plaatselijke belangengroepen.

Milieu-actief zijn vraagt van bewonersgroepen een prijs die betaald moet worden namelijk:

1. De kosten en maatregelen die nodig zijn om de milieumaatregelen te betalen komen op den duur ten laste van de consument; de bewoner. Ook de immateriële zorg (voor een goed milieu moet je wat over hebben) is niet aantrekkelijk. Deze milieubelasting (is: de prijs die betaald moet worden voor een beter milieu) kan liggen in hogere woonlasten; zoals hogere onroerendgoedbelasting, in meer werk; afval scheiden, groenvoorzieningen zelf onderhouden en in minder comfort; auto's uit de straat.
2. De bodemsaneringskosten worden door gemeenten betaald uit de pot stadsvernieuwing. Dit is voor bewonersgroepen heel frustrerend, want goede en betaalbare woningen is hun grootste zorg en belang.
3. Materiële en immateriële schade door milieuvervuiling wordt steeds meer juridisch en financieel opgelost. Dat betekent een individuele benadering door overheid van overlastzaken. Dat bevordert niet de gemotiveerdheid van bewoners met elkaar hun belangen te behartigen. De prijs is dan verdeeldheid en afstand tussen bewoners.
4. Milieu-actief zijn betekent werk aan de winkel. Vooral voor vrouwen die veelal het huishouden als hoofdtaak hebben is een taakverzwaring niet welkom.
5. Aandacht voor milieuaspekten bij stadsvernieuwing of bij bodemverontreiniging vraagt een lange adem en tijd tot een verantwoorde en acceptabele oplossing is gevonden.

Als je als bewoner in een positie verkeert, waarbij je dergelijke prijzen moet betalen

om milieubewust te leven en actie te voeren, dan bedenk je je twee keer of je samen met de milieubeweging zult optrekken.

Bovenstaande verschillen in benadering van milieuproblematiek en van de prijs die betaald moet worden kunnen leiden tot een verschil in inzicht over de te volgen weg naar een oplossing.

Een tweede verschil in positie moet onderkend worden. Het verschil in machtspositie bijv. door deskundigheid en door politieke lobbymogelijkheden tussen milieuorganisaties en plaatselijke bewonersgroepen kan tot konfrontaties leiden. Ook al is er sprake van een overeengekomen doelstelling van de actie. Een aantal elementaire frikties vormen daarbij het knelpunt.

- Een verschillend taalgebruik en terminologie (dit verschil kan ertoe leiden, dat traditioneel of ideologisch woordgebruik bij de ander niet bedoelde gedachten oproept).
- Een verschil in betrokkenheid (een betrokkenheid vanuit de direkte konfrontatie is een andere, dan een van politieke of levensbeschouwelijke aard).
- Een verschil in strategie en het gebruik van actiemiddelen (de keuze van lange of korte termijndoelen, de betrokkenheid van de pers en de beïnvloeding van de publieke opinie).
- Een verschil in machtspositie en erkenning door de overheid (sociale acties op basis van milieu-inhoudelijke deskundigheid leiden tot een grotere erkenning dan acties op basis van gevoelde bedreiging; bewonersgroepen verkeren op dit punt in een afhankelijkheidspositie).
- Onbekendheid met de effecten van elkaars werkwijze (wijkgebonden groepen die samen een doel hebben zijn als belangenorganisaties en als participant bij milieubeleid en milieuakties onbekender dan milieugroepen).
- Onbekendheid en onervarenheid maakt dat bewoners al snel als een onberekenbare faktor en niet als belanghebbenden gezien worden.

Het opbouwwerk kan een sleutelrol vervullen door zorgvuldige analyse in beweegredenen van de verschillende betrokkenen. Heel belangrijk zal de vertaalfunctie zijn en het begeleiden van het proces van samen optrekken, tussen bewonersgroep en milieugroep, naar een leefbare buurt.

Aandacht opbouwwerk voor het proces

Hoe kan de samenwerking met milieugroepen mislukken of frusteren? We hebben in onze werkpraktijk een paar mislukkingen gezien.

De milieubeweging maakt overlastproblemen tot milieuproblemen met aspecten van

beleidsbeïnvloeding en gedragsverandering.

De milieubeweging neemt de activiteit over van de bewoners t.b.v. eigen versterking van de groep. Bewoners worden aangemerkt als onderdeel van het probleem, zij moeten zich laten voorlichten, deskundige taal leren begrijpen en spreken; zij moeten hun houding en gedrag veranderen.

Opbouwwerk richt zich enkel op de belangen van een groep bewoners (bijv. de huurders i.p.v. de kopers, de slachtoffers i.p.v. de vervuilers) zodat de gemeente en de milieubeweging zich distantiëren van de bewonersbelangen.

Opbouwwerk kiest voor een alternatieve oplossing zodat andere bewoners afhaken. Dit zijn ervaringen die de afstand tussen beide niet verkleint.

Het opbouwwerk kan een positieve bijdrage leveren door méér te doen dan achter de bewoners te gaan staan. Ze kan posities analyseren en het proces van aanpak, waarbij allerlei betrokkenen hun positie kiezen, begeleiden. Zo moet de opbouwwerk(st)er er soms voor kiezen, de milieugroep als doelgroep te nemen die beïnvloed moet worden. Een groep die meer bereiken kan als de belangen van bewoners beter worden opgepikt. Bewoners zijn dan niet meer een deel van het probleem, maar een deel van de oplossing. Konfrontatie met milieuoverlast en daarop actie ondernemen leidt vaak tot milieubewustzijn.

Voorlichting alleen gaat nogal eens over de hoofden van mensen heen.

Aandacht voor het proces van communicatie tussen bewoners en milieuaktieve mensen, met inzicht in de frikties als bagage is een werkwijze die succes zal hebben.

Aandacht voor situatiegebonden milieuedukatie

In het streven door voorlichting en milieuedukatie een groter publiek te bereiken, zoekt de milieubeweging nu ook contact met het opbouw/ buurtwerk en plaatselijke groepen.

Een voorbeeld van praktische kennisoverdracht naar plaatselijk georganiseerde natuur- en milieugroepen, vormen de cursus en training die de milieufederatie van Noord-Holland (Contact Milieubescherming Noord-Holland) in samenwerking met het Ondersteuningsinstituut Noord-Holland in drie regio's organiseerden. Door middel van een simulatiespel werd geoefend hoe in een plaatselijke situatie het milieubeleid beïnvloed kan worden. De gesimuleerde situatie was gebaseerd op ervaringen van een bewonersgroep, ondersteund door het opbouwwerk, met de overlast van een milieuhinderlijk bedrijf. Tijdens de trainingdagen kwam duidelijk naar voren hoe belangrijk de belangenbehartiging door de bewoners in het plaatselijk partij-politieke

krachtenveld is en hoe zeer een goede ondersteuning van die bewoners noodzakelijk is.

De konklusie was, dat in de strategiebepaling het ondersteunen van belangen van bewoners niet mag ontbreken. Het is daarbij noodzakelijk na te denken over hoe bewoners gemotiveerd kunnen worden en blijven. Dit is vooral van belang, omdat het milieubeleid op plaatselijk nivo weinig samenhang vertoont en vaak gebaseerd is op een analyse van plaatselijk economische, planologische en financiële belangen. De gevolgen van een falend milieubeleid kunnen zich over jaren uitstrekken en naast schade aan de leefbaarheid van een gebied, ook de gezondheid van bewoners treffen en sociale en psychologische gevolgen hebben.

Het inzicht dat deze aspecten het totale levensterrein van mensen treft, maakt het mogelijk elkaars positie te onderkennen en te versterken.

Aandacht voor netwerkontwikkeling

Het opbouwwerk en in mindere mate het sociaal-kultureel werk, heeft een taak om bewoners te ondersteunen bij de organisatie en het verwerven van een onderhandelingspositie. Ondersteunen bij het maken van een diagnose over de aard en de mate waarin de plaatselijke milieuproblematiek de bewonersbelangen raakt is daarbij een taak.

We doelen hier ook op het maken van een milieukaart van het werkgebied. Deze kaart biedt houvast bij het vinden van problemen van onzichtbare aard, bij het zoeken naar structurele oplossingen en bij het opbouwen van netwerken. Ook, dit mag niet vergeten worden, is zo'n diagnose heel belangrijk bij het onderkennen van klachten van bewoners in relatie tot milieuvervuiling. Naast deze diagnose is een netwerkanalyse van de posities van milieugroepen in de buurt van groot belang. Over welke deskundigheden, ideeën, en actie-ervaring beschikken zij? Hoe verhouden deze zich tot het beleid en de deskundigheid van het opbouwwerk zelf? Hieruit kan een plan tot actie volgen. Een actieplan dat streeft naar alternatieve oplossingen op korte termijn, in het belang van bewoners, en op lange termijn, in het belang van het milieu. Informatie, motivatie en edukatie maken onderdeel uit van zo'n actieplan. Maar, ook het vanuit een eigen betrokkenheid vinden van oplossingen, die aansluiten bij de probleembeleving van de betrokkenen, maakt deel uit van de strategie.

In de richting van milieu-inhoudelijke beleidsbeïnvloeding richting overheid kunnen bewoners en opbouwwerk nog veel leren. Milieubeleid blijkt erg moeilijk te ver-

talen naar kleinschalige situaties. Dit bemoeilijkt het maken van een buurtgericht milieubeleid waarin bewoners een actieve rol kunnen hebben. Grote gemeenten en actieve milieugroepen zijn druk bezig beleid te maken. Opbouwwerk zou zich ermee moeten bemoeien, samen met bewoners, opdat de prijs die betaald moet gaan worden de minst draagkrachtigen niet nog meer belast.

Naast het formuleren van beleidsuitgangspunten door de overheid, die beter herkenbaar zijn op buurt- of wijknivo, zou de milieubeweging zich meer kunnen richten op de ondersteuning en erkenning van bewonersgroepen. Een erkenning van de eigen positie en de mogelijkheden van belangenbehartiging van bewoners ten aanzien van milieu- en/of leefbaarheidsproblemen is daarbij een eerste vereiste.

Moniek Mol, Werkcentrum Opbouwwerk Z.H.

Kees Zwakman, Ondersteuningsinstituut N.H.

Nationale renovatie prijs 1987 en 1988

Sinds kort siert een kunstwerk het plaatsje Heveadorp in de gemeente Renkum. Het kunstwerk symboliseert de Nationale Renovatieprijs, die vorig voor het eerst werd uitgereikt en wel aan het renovatieproject Heveadorp. Het betreft een voormalige fabrieksnederzetting van 47 woningen met een rieten dak als opvallend en monumentaal element.

In het midden van de jaren zeventig werd nog gedacht aan sloop van het toen erg verwaarloosde complex. Een lange bewonersstrijd heeft ervoor gezorgd dat de huizen van de ondergang werden gered. Het renovatieplan en -proces scoorde hoog in alle criteria voor de nationale renovatieprijs.

Inmiddels wordt de tweede Renovatieprijs voorbereid. Deze zal in begin 1989 worden uitgereikt. Hiervoor komen in aanmerking renovatieprojecten die in 1987 en 1988 zijn of worden opgeleverd. De organisator van de prijs – Hoehst/Trespa Weert – hoopt deze keer op een grote deelname van bouwteams, die in nauwe samenwerking (ook met bewoners) aan een renovatieproject binnen de gesubsidieerde woningbouw hebben gewerkt. Overigens speelt het materiaal, volgens deze leverancier van gevelplaten, geen rol. Wel de kwaliteit van renovaties.

Nadere criteria, informatie en inschrijfformulieren kunnen worden opgevraagd bij Hoehst Holland, tel. 04950-76933.

Een kort geding, een verrijking voor het opbouwwerk?

Het kort geding

Dinsdag 14 juni organiseerde de kadercurcus opbouwwerk van de Hogeschool Rotterdam een discussiemiddag uitgaande van de prikkelende stelling: "Alternatieve financiering is een verrijking voor het opbouwwerk". De discussie had min of meer de vorm van een rechtszaak; de organisatie sprak van een kort geding. Waarmee werd bedoeld dat de stelling werd besproken door een verdediger, een aanklager, getuigen à charge en à décharge en met het publiek als uiteindelijke scherpreechter.

De middag vormde de afsluiting van een workshop van de kadercurcus over 'welzijnswerk en het andere geld'. Deelnemers aan die workshop maakten het grootste deel van het publiek uit.

Advocaat, aanklager en getuigen

De verdediging van de stelling werd opgenomen door Theo Offermans. Hij is algemeen directeur van Humanitas, afdeling Limburg en tevens lid van de provinciale staten Limburg voor de P.v.d.A.

Humanitas is de initiator van een samenlevingsopbouw-activiteit genaamd 'Humaniplan'. Humaniplan realiseert in het Zuidlimburgse Brunssum een project gericht op het verbeteren van wonen en woonomgeving in de verpauperde wijk Brunssum-Noord. Dit project wordt gefinancierd door gemeente en Woningvereniging Brunssum en is daarmee een aansprekend voorbeeld van alternatieve financiering. De door de verdediging opgeroepen getuige was de heer M. Habets. Een goede bekende in buurt- en vormingswerk, werkzaam geweest bij de Werkgroep 2 duizend en momenteel betrokken bij Humaniplan.

Als tegenpleiter trad op Wil van de Leur. Hij is langdurig werkzaam geweest in het opbouwwerk en momenteel coördinator van het Landelijk Platform Opbouwwerk. De door hem opgeroepen getuige – à charge – was Dirk van der Ham, opbouwwerker en nu al weer 15 jaar consultant bij P.O.O.K. (Provinciaal Ondersteuningsorgaan Cultureel werk Zuid-Holland).

De eerste stemming

De zaal, geprepareerd door de workshop en, de studiemap – "reader" – "Het andere Geld, een studie naar de financiering van welzijnswerk" mocht, nog voordat de tot elkaar veroordeelde opposenten de wapens opnamen, een eerste oordeel over de stelling uitspreken. Om kwart over twee werd 18 maal vóór en 5 maal tegen gestemd. Verrassend die uitslag, omdat in

de studiemap eerder de twijfels, de misstanden en maren ten aanzien van alternatieve financiering benadrukt worden.

Studiemap verwoordt twijfels

Als inleiding op het verslag van de discussie is het zinvol kort de inhoud van de studiemap te bepreken.

Chris Meesters vat daarin de houding van het welzijnswerk ten aanzien van alternatieve financiering, zoals hij die ziet, kernachtig samen: "Af en toe bekruipt mij het gevoel dat het welzijnswerk de uitdrogende bron van de overheids-oase de rug toekent om zich vol enthousiasme te storten op de fata-morgana van het 'grote geld' in het bedrijfsleven".

De map inventariseert eerst de mogelijke wijzen van alternatieve financiering zoals 'fundraising' en sponsoring. Bekijkt vervolgens of het een reëel alternatief genoemd mag worden, met name of er via die andere wegen voldoende geld valt te genereren. Schat in of het welzijnswerk als 'product' een markt heeft, dat wil zeggen is er vraag naar en zo ja wie bepaalt de vraag. En illustreert dit alles met enkele voorbeelden uit het buitenland.

De opstellers zijn, voorzichtig uitgedrukt, sceptisch. Vooral huiverig, lijkt het, voor grote invloed van welzijnswerk-vreemde elementen.

Als er vanuit gegaan wordt dat de terugtrekkende overheid haar verantwoordelijkheid voor de maatschappelijk zwakke groepen overdraagt aan "de samenleving", impliceert dat dat een marktgericht opererend welzijnswerk zich zal moeten richten op datgene waar de samenleving hinder van ondervindt. Dus geen principiële keuze voor de zwaksten, maar uitgaan van de vraag vanuit de samenleving. En dan komt De Swaan sterk uit de hoek met zijn bespiegeling dat "de hinderkracht van de maatschappelijk zwakke groeperingen de vraagkant kan worden van de maatschappelijk sterke groeperingen".

Meesters, die dit citaat van De Swaan gebruikt, concludeert vervolgens dat de vragers onder andere zullen zijn: middenstanders, bedrijven, woningbouwverenigingen, gemeentelijke overheden, projectontwikkelaars en bewonersorganisaties en, doorredenerend, het productaanbod zal dienen te bestaan uit: opvang van kinderen en jeugdigen, sociale begeleiding bij stadsvernieuwing, het begeleiden van participatie, opzetten projecten buurtpreventie en het geven van deskundig advies.

Los van voorbehouden ten aanzien van de meer principiële vragen twijfelt de map ook aan de realiteit van fondswerving en sponsoring als vervangende financiering. Gerard Mol en Ger Reemers concluderen,

na het aandeel van fondsen en sponsors nu op enkele procenten te hebben ingeschat, dat dat deel maximaal naar 30 % getild kan worden. En dat cijfer is, naar hun idee, al te zeer gebaseerd op naïef geloof in een imaginair vrijgevig bedrijfsleven. Hun conclusie is dan ook dat veeleer "een aantasting van de kwaliteit van het geleverde product" valt te voorzien.

Voorzitter eist een harde opstelling

Toch koos de zaal in meerderheid vóór de stelling!

Debet daaraan zal zeker ook de oproep van voorzitter Hekon Pasman zijn geweest, dat voor één keer de aanwezige welzijns werkers hun tot tweede natuur geworden houding van voorzichtig beschouwen na zorgvuldig afwegen van alle voors en tegens, moeten laten varen en in plaats daarvan drastisch, wellicht ongenueanceerd hun standpunt bepalen.

Van de sprekers werd eenzelfde houding verwacht.

Mede daardoor rijst uit dit verslag, uit de woorden van de sprekers, een beeld op dat contrastrijker is dan de realiteit. Voor grijstinten was deze middag geen plaats. Tenslotte betrof het, in Pasmans woorden, een mix van ingrediënten uit een kort geding en de televisieprogramma's 'Welles / Nietes' en 'Perry Mason'.

De verdediging van de stelling

Waarna Offermans het spits mocht afbijten in een tien minuten durend betoog ten faveure van de stelling. Hij schetste het beeld van het welzijnswerk dat, na jarenlange financiële afhankelijkheid van de overheid nu, door de maatschappelijke ontwikkelingen, de rekening gepresenteerd krijgt van de onderontwikkeling aan managementzijde. Vooral door gebrek aan concurrentie is marketing, management en de drang tot resultaat gericht werken altijd wat ondergeschoven geweest. Hoewel die aspecten voor ieder andere organisatie en zeker in het bedrijfsleven, de normaalste zaak van de wereld is.

Tel daarbij op een zekere weerzin tegen het bedrijfsleven en alles wat daarvoor staat en het moge duidelijk zijn dat het welzijnswerk vergeet, dat voor *concretisering* van de doelstellingen een *professionele organisatie* en dito werkwijze noodzakelijk is. Professionalisering van het welzijnswerk betekent niets meer dan "professioneel bezig zijn met het werk waar je voor staat, voor die groepen die in de knel zitten, raken of zullen geraken." Waarmee Offermans helder en eenduidig zijn uitgangspunt én standpunt uiteenzette.

De stelling aangevallen

Van de Leur nam de stelling voortvarend onder vuur door deze simpelweg niet rele-

vant te verklaren. Er kan in zijn optiek nooit sprake zijn van *alternatieve* financiering. Die financiën zouden afkomstig moeten zijn van het bedrijfsleven, dat hoegenaamd geen belang heeft bij opbouwwerk Of van fondsen, die daartoe niet draagkrachtig genoeg zijn. Of van de betrokken bewoners, waarvoor hetzelfde in nog sterkere mate geldt.

Waarna hij concludeert: "...voorzover de stelling zou willen betogen dat ook, of vooral *additionele financiering* van projecten bedoeld wordt heb ik daar geen enkel probleem mee. Afgezien van eventuele morele problemen ten aanzien van een specifieke financier bij een specifiek project. We praten dan echter niet over alternatieve financiering."

Hij stelde verder dat het opbouwwerk met name in de zeventiger jaren veel maatschappelijk en politiek krediet heeft verspeeld en dat het nu van belang is te komen tot een solide bedrijfsvoering. Echter niet "door te mikken op Pall Mall petjes en Ikea buttons, maar op gedegen ambachtelijke productie".

Het laatste citaat illustreert tevens een belangrijk aspect van de middag. Centraal stond weliswaar de stelling, maar de discussie was zodanig georganiseerd dat een zekere theatraalkomische houding uiterst effectief kon wezen. Van de Leur had dat ontegenzeggelijk beter in de peiling dan Offermans.

Vier maal getuigenverhoor

Na de beide inleidingen volgden twee ronden ondervragingen van de getuigen. Eerst mochten de eigen getuigen worden ondervraagd, daarna de meegetroonde paranimfen van de tegenpartij. Veel vuurwerk leverde dat niet op.

Habets reageerde op de stelling door zijn voorkeur voor de term samenlevingsopbouw in plaats van opbouwwerk te uiten – omdat opbouwwerk een methodiek is – waarmee opnieuw een halve poot onder die stoel verdween, nota bene door toedoen van de getuige à décharge. Van der Ham reageerde kortaf: "waanzin".

In de beide kruisverhoren speelde enerzijds de legitimiteitsvraag

– Van de Leur met Habets – dat wil zeggen: kan en mag een opbouwwerker bijvoorbeeld het slechte beleid van een woningbouwvereniging ten aanzien van bewoners 'witwassen'? Volgens Habets mag niet vergeten worden dat elke opdracht gewaigerd kan worden als niet aan bepaalde condities is voldaan.

En anderzijds – Offermans en Van der Ham – de vraag wat dan toch de negatieve kant kan zijn van samenlevingsopbouw uit-

gevoerd op kosten van bedrijven of instellingen. Waarop Van der Ham stelde dat opbouwwerk méér is dan het herstellen van de gevolgen van een slecht beleid en daarmee in stand houden van systemen; in het voorbeeld van Humaniplan huurt Brunssum om die reden opbouwwerk in.

Het laatste, vinnige, woord vóór de pauze was voor Offermans: "Via ons werk proberen en hopen wij mensen te helpen. Als u dat in stand houden van het systeem noemt bent u verkeerd bezig!"

Offermans versus Van de Leur: de slotpleidooien

Na de pauze en na een rondje vragen uit het publiek, waarvan de beantwoording geen nieuwe vergezichten opende, kregen verdediger en aanvaller ruimte voor een slotmonoloog.

Offermans, na geconstateerd te hebben dat het meeste wel gezegd is, benadrukte dat het grote voordeel van een professioneel werkende opbouwwerker die niet door de overheid betaald wordt is dat deze eisen kan *wegen*, maar ook kan *stellen*.

Het pleit is voor "alternatieve financiering in plaats van afhankelijkheid van de overheid. Bestuurslichamen slaan de handen ineen, huren deskundigheid in, ten behoeve van mensen in achterstandssituaties. Het doel op zich is daarbij niet het in stand houden van de eigen organisatie; dat is slechts het middel tot."

Van de Leur herhaalde dat naar zijn mening *alternatieve financiering* een fout begrip is. Bovendien moet belangenbehartiging op "algemene basis gebeuren. Anders is het denkbaar dat op bepaalde gebieden op politieke gronden niets meer gebeurt. Particuliere bureau's kunnen wellicht goed werk verrichten, maar alleen voor instituten."

De tweede stemming

Het werkelijke slotwoord was aan de zaal die, zo bleek bij de tweede stemming, een radicale meningsverandering had ondergaan. Om half vijf stemden 11 personen vóór en 16 tegen!

Luc Boss

De 0-de lijn en de verantwoordelijke samenleving

Al weer vele jaren geleden – we spreken over het pré-Achterhuis tijdperk – schreef Wil van de Leur op verzoek van "Proces, maandblad voor berechting en reclasering" een artikel over de verhouding tussen opbouwwerk en reclassering.

Zijn uiteenzetting hield zich maar ten dele met die specifieke verhouding bezig. Vanuit samenlevingsopbouw-perspectief analyseerde hij, meer ten principale, de verhouding tussen de *institutionele/functionele samenleving* en die van *samen-levende en samen-strevende mensen*.

De analyse die hij toen, in 1976, maakte is vandaag opvallend aanwezig in allerlei werkstukken en beleidsdocumenten van christen-democratische, sociaal-democratische en liberale huize. Zeer zeker waar het gaat om het kernvraagstuk ten aanzien van de verhouding individu, kleine gemeenschap en centrale instituties.

Een blik gogen

De concrete maatschappelijke vraagstukken aan de hand waarvan hij zijn vertoog illustreerde, floreren nog volop. Dat geldt niet alleen bijvoorbeeld de verhouding *gewoon* en *speciaal* onderwijs, of de stadsvernieuwing, maar ook actuele thema's als vandalisme. Waar het gaat om wegen die *kansen bieden aan de samenleving* had Van de Leur in 1976 vooral geen hoge pet op van het *typisch Nederlandse oplosingsgedrag*; het isoleren van vraagstukken en die vervolgens aankleden met speciale regelingen, commissies en institutjes. In feite bepleitte hij een de-institutionalisering van de aanpak van allerlei vraagstukken. En onderlijnde hij, om die reden ook, het belang van versterking en instrumentering van wat hij betitelde als "de 0-de lijn".

Van de Leur schreef dit artikel in een tijdvak van uitdijend welzijns- en daaraan verwant beleid. Zijn benadrukking van de contra-productiviteit van veel professionele welzijns-inzet laat zich dan ook lezen in de context van 1976. Had hij zijn vertoog in 1988 geschreven, dan was zijn kritisch oog ongetwijfeld gevallen op andere institutionele sectoren.

Er is immers nauwelijks een principieel verschil tussen het open trekken van weer een *blik gogen* of een *blik verbalisanten*. Beide kenmerken zich immers door hetzelfde, te weten het vanuit de optiek en competentie van quasi-autonome systemen geïsoleerde deel-vraagstukken aanpakken. En daarbij, – als consequentie – rol en betekenis van de mensen die met of in de pro-

blemen leven, reduceren tot die van consument, klant en voor-te-lichten of te-instrueren-roldrager.

Opbouwwerk in de verantwoordelijke samenleving

De momenteel over het vraagstuk van de *verantwoordelijke samenleving* gevoerde discussie binnen – maar ook tussen – met name de grote politieke partijen, kent uiteraard een aantal "verdiepingen", "etalages" en "achterkanten". Daarbij spelen deels vertrouwde themata als:

- van bovenaf of van onderop zaken aanpakken;
- in welke mate faciliteert en arbitreert de politiek in de onderscheiden gedaanten van de *verantwoordelijke samenleving* wel en niet;
- is er sprake van een algemeen gedeeld *politiek esprit* ten gunste van samenwerkende, -levende en -strevende mensen, of is het "een ideologie van louter lucht" (Hervormd Nederland, 28 mei 1988). Ofwel een reactie-mechanisme op de zeventiger jaren, in combinatie met de sociaal-economische situatie;
- en aansluitend daarop: welke beoogde maatschappelijke effecten – en welke onbeoogde – resulteren uit het genadeloze *strippen* van het maatschappelijk ontwikkelingsbeid.

In het opbouwwerk dienen deze vraagstukken zowel in *ambachtelijk-productieve* zin als ook in ideële en politieke *landschaps*-zin nader bestudeerd en besproken worden. Het oude artikel van Van de Leur behandelt zeker niet het hele spectrum van het politieke discours rond de *staat van de verzorgingsstaat* en de daarmee samenhangende verkavelingsdiscussie.

Vanuit het gezichtspunt van het opbouwwerk keek hij met name naar kansen en risico's van de 0-de lijn. Mededelingen Opbouwwerk wil met de – gedeeltelijke – herpublicatie van dit voor een reclaserings-vakblad geschreven artikel prikkels uitdelen.

- Richting beleid en politiek, omdat de *verantwoordelijke samenlevings discussie* dreigt te verworden tot een voor de onderkant van de samenleving riskante stoelendans aan de top. Waarbij de voor de hand liggende uitkomst toenemend corporatisme zal zijn. Terwijl dat interessante discours tussen de *top-dogs* behalve loketwisselingen voor de *under-dogs* uitsluitend toename van risico's en afwenteling oplevert.
- Richting opbouwwerk, omdat dit door de nood der tijden gedwongen, in de afgelopen jaren sluipend doch zeker haar aan de 0-de lijn ontleende opdrachtgeverschap en inspiratie dreigt in te wisselen voor de sociaal-economi-

sche zwakke groepen en de samenleving als geheel niet dienende horigheid – of was het *hoerigheid* – aan "functionele kavelbeheerders" in de samenleving.

Die prikkel houdt in dat de verantwoordelijke-samenlevingsdiscussie in opbouwwerkkring niet van vandaag of gisteren is. En tezelfder tijd de vaststelling dat het opbouwwerk binnen de actuele politieke discussie een consistente inzet heeft: evenals vroeger, staan voor de 0-de lijn.

Het navolgende omvat het grootste deel van het artikel Opbouwwerk in zijn relatie tot reclasering in Proces (nr.11, 1976). Wil van de Leur schreef het op verzoek van de redactie en in reactie op een in het juni-nummer van datzelfde jaar verschenen artikel van Drs. P. van Boxtel, Directeur Reclasering van het Ministerie van Justitie.

Onmachtige hulpverlening

In de inleiding op zijn artikel wijst Van Boxtel op de "overstelpende" hoeveelheid hulpverleningsinstituten en op de omstandigheid dat "dit antwoord op de sociale noden en problemen thans een probleem op zichzelf lijkt te zijn geworden in de Nederlandse samenleving".

Hij meent de oorzaak van die "ongelukkelijke" ontwikkeling te vinden in het "algemeen aanvaarde statische maatschappijbeeld dat was gebaseerd op de gedachte, dat de maatschappij door middel van centrale sociale instituties een absoluut en juist antwoord vormde op de waarden, normopvattingen en behoeften in de samenleving. Bij die optiek – zo stelt Van Boxtel – behoort ook een hulpverlening die er toe dient "uitvallers" te helpen weer sociaal te functioneren. De aandrift tot verandering van dit beeld – en daarmee van de hulpverlening – acht hij gelegen in de omstandigheid dat in de sociale wetenschappen en het welzijnswerk met dit beeld gebroken werd en de vraag aan de orde kwam of de maatschappij "zelf" wel goed funktioneerde gezien de grote hoeveelheid "reparatie-instituten" die kennelijk nodig bleken.

Inderdaad is de hulpverlening zelf tot een probleem geworden. Allengs begint dit een ieder wel duidelijk te worden. Een enkele jaren geleden gehouden onderzoek naar het functioneren van de jongerenhulpverlening, die kwantitatief en kwalitatief in alle gradaties voorhanden was, wees in hoofdzaak uit dat doorverwijzing de voornaamste functie vormde en hulpverlening naar spaarzaam bleek te gelukken. De Knelpuntennota Welzijnsbeleid wees uit dat democratie, toegankelijkheid en flexibiliteit bij welzijnsinstellingen rammelen. En analyses van het verloop van geldstro-

men leverden op dat sprake is van enorme accumulaties ener- en even enorme witte vlekken anderzijds.

De oorzakelijkheidsleer van het ontstaan van deze situatie is echter ingewikkelder dan een refereren aan een vroeger bestaand algemeen aanvaard maatschappijbeeld doet vermoeden. Zeker, het bestaan van zo'n maatschappijbeeld heeft geactiveerd dat de oplossing van sociale problemen vooral gezien werd als herinpassing van af- en uitvalligen. En een extra complicatie daarbij was de verkaveling van dit beeld (en dus het aanpassingswerk) over enkele dominante maatschappijbeelden. Illustratief in dit opzicht zijn nog steeds de geschriften van de criminoloog W.A. Bongers, die gewapend met statistieken protestantse en katholieke criminologen te lijf gaat, die verzaligd vaststellen dat er een causale samenhang bestaat tussen geloofsafval enerzijds en stijgende kriminaliteit anderzijds.

Waarbij dan Bongers (en dat alles past in dat "statisch tijdsgewricht") zich weer te buiten gaat aan de konklusie dat ergo het socialisme de kriminaliteit vermindert.

Boven gestelde heeft er zeker toe bijgedragen dat de ontwikkeling van het hulpverleningsbestel qua oplossings-type gefixeerd raakte op wederaanpassing en qua organisatie op ondoelmatige wijze verzuimd raakte. Maar dat statische maatschappijbeeld kan niet verantwoordelijk gesteld worden voor de door Van Boxtel eveneens geconstateerde "versplintering en steeds toenemende specialisatie".

De oorzaak daarvan is veeleer gelegen in de ontrecte veronderstelling dat de sociale wetenschappen autonoom bijdragen tot probleem-oplossing zouden kunnen bieden. Met andere woorden een ander deel van de oorzakelijkheidsleer moet veeleer gezocht worden in de vrijbrief die – ook in deze sektor van de samenleving – een technokratische elite kreeg. Een vrijbrief om "inhouden" en "facetten" in de samenleving geïsoleerd te onderzoeken én – zelfs – in behandeling te nemen.

Inhouds- en betrekkingen-aspekt

In moderne kommunikatietheorieën wordt onderscheid gemaakt tussen het inhouds-aspekt van de communicatie en het betrekkingen-aspekt. Elke betekenisuitwisseling tussen mensen omvat steeds zowel een inhoud, alsook een boodschap omtrent de aard van de betrekking der "kommunikanten". Als een man tegen zijn vrouw zegt: "Jouw zoon is weer eens te laat thuis", dan is niet aan de orde feitelijke mededeling omtrent een vergelijking tussen afgesproken tijd en de klokke-tijd op dat moment, maar wordt tevens zeer veel duidelijk omtrent het "betrekkingen-systeem"

waarin deze man en vrouw in onderlinge relatie (met betrekking tot zoonlief) verkeren.

Kommunikatie-pragmatici (als Watzlawick e.a.) trekken hieruit terecht de konklusie dat wanneer een probleem feitelijk een betrekkingen-probleem is het geen enkele zin heeft te pogen zo'n probleem op inhouds-niveau op te lossen.

In de praktijk van de hulpverlening is het met name de kritische psychiatrie geweest die zich is gaan afvragen of het naar voren geschoven "probleemgeval" wel het probleem is. Waar vanuit gezinnen een "probleem-kind" naar de hulpverlening wordt gepresenteerd blijkt het nogal eens zo te zijn, dat dit kind binnen het specifieke betrekkingen-systeem van het gezin de probleem-functie vervult, waardoor de rest van het systeem niet in de problemen behoeft te komen: "ons huwelijk loopt uitsluitend gevaar vanwege de problemen die het kind steeds weer oplevert".

Immers het gehele systeem (ouders én kind) zal zich in een dergelijke situatie tot het uiterste verzetten tegen een "gezond" kind, omdat dan het hele systeem-evenwicht (en daarmee iedereen) in groot gevaar komt. Van daaruit valt te konkluderen dat er problemen (en dus oplossingen) van de eerste orde (is: inhoudsproblematiek) en van de tweede orde (is: betrekkingen-problematiek) bestaan.

Wat op kleine verbanden (als persoon en gezin) van toepassing is, geldt naar verhouding ook voor grotere menselijke samenlevingsverbanden. Ook daar geldt dat hulpverlening probleembevestigend en -versterkend kan werken.

Zo is men in het onderwijs sedert jaar en dag (geïsoleerd) bezig geweest de achterblijf-problematiek te lijf te gaan. Door zich uitsluitend op de "inhoud" te richten, werden steeds meer van hetzelfde type oplossingen bedacht met steeds minder resultaat (andere methodieken, meer leerkrachten, compensatie-programma's etc.).

De aandacht voor het betrekkingen-systeem (kind-kinderen-oudersburen-buurt (-kultuur)) bleef echter ontbreken waardoor men niet alleen energie bleef verspillen aan het "bij te trekken" kind, maar vooral ook vertrok vanuit onjuiste vooronderstellingen en eenzijdig gedefinieerde doeleinden.

De wetenschappelijke (?) en beleidsmatige "hebbelijkheid" om specifieke inhouds-terreinen af te bakken en problemen derhalve uitsluitend naar hun "inhoud" te lijf te gaan, is een zeer tijdeigen fenomeen, dat niet te verwijten valt aan vroegere algemeen aanvaarde maatschappijbeelden. Het betrekkingen-aspekt, zo men wil "de samenhang" die even inhaerent is aan elke maat-

schappelijke problematiek is verdwenen. Men indiceert en behandelt geïsoleerde, abstracte grootheden. Arbeidsmarkt-deskundigen en politici praten over "de" werkloosheid; medische deskundigen hebben het over "de" gezondheid enz.

De definitie van maatschappelijke problemen overschrijdt per definitie nooit de competenties van de "eigen" discipline, het "eigen" departement of de "eigen" instelling. Er is dan meestal ook geen sprake van dat men een feitelijk probleem in kaart brengt, diagnostiseert en tot een oplossing brengt. Men is a priori uitsluitend geïnteresseerd in facetten die binnen de eigen "competence" vallen.

In toenemende mate blijkt dan ook dat de institutionele wereld faalt in het aanreiken van oplossingen. Tot op heden leidt dit echter nauwelijks of niet tot besluiten in de richting van het aanvaarden van andere opties. Integendeel: wanneer problemen binnen de eigen scope van de eigen competentie onoplosbaar zijn, wordt besloten tot het installeren van specialistischer instituten. En als desalniettemin de kuratie blijft falen, zullen die departementen, instituten, disciplines nog niet besluiten tot een andere scope, waarin weer plaats is voor het betrekkingaspect. Dan zullen zij preventiefunktionarissen en voorlichtingsdeskundigen inhuren "binnen" hun apparaat.

Dat laatste is essentieel: door het aantrekken van communicatiedeskundigen, verbindings-officieren, wordt de indruk gevestigd dat het relatie- of betrekkingaspect (eindelijk) geïnstalleerd wordt. Maar dat is niet zo. Want de opdracht van deze mensen is weer evenzeer gelimiteerd tot de competence van de betreffende discipline, het betreffende departement, de betreffende instelling.

En zo ontstaat er weer een extra leger van institutionele funktionarissen. Zo stuurt Volksgezondheid GVO-funktionarissen het veld in, kent de Geestelijke Volksgezondheid zijn Preventiefunktionarissen, stellen Woningbouwcorporaties Participatiemedewerkers aan, doen Gemeentebesturen hetzelfde en laten Schoolbegeleidingsdiensten Onderwijsopbouwwerkers los enovoort. En dit alles ter optimalisering van de "inhoudssystemen" waarbij zij in loondienst zijn.

En ook deze zogenaamde verbindings- en preventie-mensen zullen aan "self-full-filling production" moeten doen voor "hun" instituut.

Zij lopen daarbij wel tegen erg grote problemen op:

- zo zal de onderwijsopbouwwerker die vanuit een Schoolbegeleidingsdienst een buurt intrekt daar bijna steeds ontdekken dat de mensen met andere en

urgenter problemen worstelen dan hetgeen hij "te koop" heeft; krachtens zijn opdracht zal hij daaraan voorbij moeten gaan en toch trachten een wellicht nauwelijks levende onderwijs-problematiek te pushen;

- zo zal de preventie-funktionaris Geestelijke Volksgezondheid aan echte preventie nauwelijks iets kunnen doen; immers bij het ontstaan van persoonlijke problematiek gaat het om de specifieke samenhang van een aantal omgevingsfactoren in hun specifieke relatie en inwerking op dié persoon; dat impliceert weer dat preventie even specifiek en concreet zou moeten zijn wat dan weer niet doenlijk is, zodat de preventiefunktionaris zal (moeten) besluiten zijn productie te maken door als (extra) attractie op te treden in jongerencentra, wat lessen te geven aan onderwijsinstituten en inleidingen te verzorgen voor allerlei organisaties die niet weer een dia-avond willen houden.

Verloren verantwoordelijkheid

Het niet-modale lagere school-leerlingetje loopt grote kans om op voorspoedige wijze uit het "inhouds-systeem" van het normale lagere onderwijs te verdwijnen. Er zijn immers meerdere specialistischere schoolvarianten in het leven geroepen waar het niet-modale schoolkind in een "aangepast" inhouds-systeem kan worden ondergebracht.

Vanuit LOM-scholen worden vandaag de dag initiatieven ondernomen tégen dit in volle gang zijnde afschuif-mechanisme. De tolerantie van onderwijzers t.o.v. niet-modale kinderen schijnt schrikbarend af te nemen, zodat steeds sneller tot overheveling besloten wordt.

Dit "pure" naar het zogenaamde inhouden kijken en voorbijzien aan het betrekkingaspect neemt meer en meer funeste vormen aan.

In een aflevering van het Weekblad De Tijd vertelt de man van Prinses Irene, dat in het dorpje waar hij naar school ging bij hem een jongen in de klas zat die zo stom was dat hij nooit leerde. Maar men liet hem er op zitten met zijn generatie-genoten en toen de schooltijd voorbij was, vroeg men zich af wát die jongen nou moest gaan doen. Hij werd de klokkenluider van het dorp.

Essentieel is dat inhouds- en betrekkingaspect in een zeker evenwicht blijven; en dat daarom ook verantwoordelijkheid genomen en gedragen wordt. Hoe slecht (naar inhoud gemeten) in dat Spaanse dorpje wellicht geknutseld werd met de leerproblematiek van die jongen is gerekend naar die samenleving en de mogelijkheid voor die jongen om zich maatschappelijk te

handhaven niet relevant. Zeker is dat in onze samenleving geen verantwoordelijkheid genomen wordt met en voor zo'n jongen. Hier zou hij uit zijn voegen (vriendjes, buurt) gelicht worden en doorverwezen om naar inhoud geoptimaliseerd te worden. En het mes snijdt hier naar twee kanten slecht, want niet alleen wordt het die jongen moeilijk gemaakt omdat hij een normaal betrekkingen-systeem verlaat en in een "inhouds-bepaald betrekkingen-systeem" wordt geplaatst. Bovendien ontwerpen zijn modale leeftijds-genootjes aan de interactie met de niet-modale. Vanaf dat moment wordt de opdracht voor die jongen erg zwaar: hij moet zijn "bijzonder" zijn binnen een "bijzonder" instituut ontstijgen én daarna hernieuwd trachten te penetreren in het modale betrekkingen-systeem, dat gedurende de afwezigheid van die jongen uiteraard nog modaler is geworden.

Het is niet de bedoeling hiermee een pleidooi te houden voor de afschaffing van alle inhouds-gerichte hulpverlening. Wél om aan te geven dat inhouds-systemen er structureel naar tenderen op laboratorium-achtige wijze aan het werk te gaan. En voorts dat veel problemen die zich als specifieke "inhouden" manifesteren in feite problemen zijn die resulteren uit "betrekkingen-kontekst" waarin de cliënt verkeert en ergo vanuit die optiek kuratie behoeven.

Wanneer inhouds-systemen functioneren los van de betrekkingenkontekst waarin de andere helft van de waarheid ligt, zijn de begrippen "verwijzing" en "methodische verdieping" troef en de verantwoordelijkheid nergens.

Autonome systemen

Een levensgroot probleem van onze samenleving is dat haar "bedieningssystemen" autonoom geworden zijn; opereren krachtens autonoom geworden delegatie van bepaalde bevoegdheden.

Een voorbeeld uit de stadsvernieuwing. Het wijkcomitee vindt dat de hoofdstraat van de buurt 's avonds armzalig en dus gevaarlijk verlicht is. Het comitee treedt in contact met de Elektricititeitsbedrijven en verzoekt om verbetering van de straatverlichting. Het antwoord luidt dat er een 5-jarenverlichtingsplan is dat behoudens wijzigingen door B en W zo uitgevoerd moet worden.

Het wijkcomitee treedt derhalve in contact met het genoemde College, dat toezegt de zaak te zullen onderzoeken. Een half jaar later worden er nieuwe lantaarnpalen geplaatst in ... een doodlopende straat in de buurt waar de helft van de huizen is afgebroken en de andere helft dichtgespijkerd. De hoofdstraat heeft nog dezelfde slechte verlichting.

Reden: zo staat het in het 5-jaren-verlichtingsplan dat behoudens ... etc.

Een toevallige ontsporing van het inhouds-systeem "licht" dat overigens bijna steeds (volgens plan) goed funktioneert? Nee, veeleer een symptoom dat zo'n instituut niet (meer) funktioneert in levende wisselwerking (betrekkings-aspekt) met de samenleving.

Een systeem dat onveranderlijk handelt en bevordert dat al haar lantaarnpalen inderdaad "haar" palen zijn i.p.v. die van de samenleving: zij plaatsen de palen, de politie houdt toezicht op de palen, de jeugd vernielt ze. En de volwassenen? De volwassenen zien dit alles aan en begrijpen hoe de taakverdeling in onze samenleving nu eenmaal is. De sturende en bedienende bolwerken in onze samenleving twijfelen zeer aan het vermogen van het gemiddelde individu om ook maar iets verder te kijken dan zijn neus lang is. Het gemiddelde individu in onze samenleving twijfelt zeer aan het vermogen van de bolwerken om ook maar iets anders te kunnen dan een monomaan najagen van autonoom geworden doelstellingen.

Inhoudsloos samenleven?

De geschetste problematiek is des te erger omdat Nederland er zo ongeveer in geslaagd is om elk ook maar enigszins institutionaliseerbaar probleem inderdaad te institutionaliseren. Zo gauw is een probleem (inhoud) nog niet ontdekt of er zitten commissies, stichtingen en subsidie-regelingen omheen. En op beleidsniveau bestaat de stellige verwachting dat het kreëren van probleem-oplossende systemen de oplossing reeds in zich vervat houdt.

Kernprobleem is dat zodra men de oplossing van een bepaald probleem verklaart te behoren tot de competentie van een bepaald instituut daarmee terzelfdertijd de samenlevende-mensen terzake inkompetent verklaard worden. De professionalisering van allerlei taken van welzijnswerk is goeddeels een beroving geweest van de samenleving; het stelen van de krenten uit de solidariteits-pap.

Van den Berg constateerde in zijn *Metabletica* in de vijftiger jaren al dat de arbeid, het beroep onzichtbaar geworden is. Nu halfweg de zeventiger jaren moeten we constateren dat middelerwijl al veel meer onzichtbaar geworden is.

- "Nee", zei de maatschappelijk werkster, "een eerste gesprek houd ik nog wel eens bij die mensen thuis, maar daarna laat ik ze toch op het bureau komen. Want je komt niet tot een rustig gesprek als zo'n vrouw de hele tijd afgeleid wordt door kinderen, thee gaat zetten of familie-leden erbij komen zitten".
- "Nee", zei de peuterleidster, "toen we

pas begonnen hadden we wel een roulatie-systeem voor moederhulp in de speelzaal, maar die vrouwen bleken zo ondeskundig".

- "Nee", zei de stedenbouwkundige, "je moet eerst een duidelijk plan of wellicht enkele alternatieven ontwikkeld hebben voor je met die mensen gaat praten, want anders wordt het een volstreekte warboel. Trouwens zelfs als je een duidelijk plan hebt snappen ze er nog niks van en op die hoorzittingen praten ze allemaal door elkaar heen".
- "Nee", zeiden de hoofdonderwijzer en de kleuterhoofdleidster eendrachtig, "we hebben ooit eens een groep jongeren in het weekend binnen het schoolgebouw gehad, maar dat nooit weer. Ze pisten zelfs in de zandbak van de kleuters en een rotzooi...".
- "Nee", zegt de leidster van het bejaardendienstencentrum, "we kunnen hier echt geen andere groepen toelaten dat zou de bejaarden maar storen en het centrum is er voor hen".

De O-de lijn

Opbouwwerk is met behulp van onder meer communicatie- en organisatie-technieken en met mobilisatie van geëigende disciplines/organen oplossingsgericht werken aan samenlevingsproblemen vanuit de initiërende en/of korrigerende activiteiten van de betrokken bevolking. Het is de fraaie pretentie van het opbouwwerk om de O-de lijn te versterken en mensengroepen in staat te krijgen (weer) meer greep te krijgen op eigen leefkondities.

Opbouwwerk helpt de mensen in de buurt om competentie te verwerven, c.q. terug te veroveren terzake van problemen die zij aan den lijve ervaren.

Daarmee vertrekt deze werksoort per definitie vanuit het betrekkingen-systeem van mensen in buurt en wijk dan wel andersoortige "verbondenheden". Aangrijpingspunt voor opbouwwerk vormt veelal een of ander concreet ervaren probleem dat op grotere schaal leeft. Behalve concrete probleemoplossing kent het opbouwwerk als evenwaardig neven-doel de vergroting van zelfwerkzaamheid en competentie.

Opbouwwerk is daarmee per definitie buiten-institutioneel. Het tracht om, vanuit door mensen-groepen ervaren problemen, te komen tot een her-ordering van de relatie-patronen tussen die mensengroepen en allerlei (ook) bij het gegeven probleem betrokken instituties. Dikwijls bestaan die relaties niet eens. En veelvuldig komt het ook voor dat die relaties volstrekt eenzijdig gedefinieerd zijn.

Dat laatste valt vrij eenvoudig vast te stellen:

- wanneer instituties zich bedienen van z.g. eenzijdige communicatiemediën (boodschappen verspreid via technische media gericht op een in tijd en/of ruimte verspreid cliënten-bestand);
- wanneer instituties een heel scala van kondities ontwikkeld hebben, waaraan voldaan moet zijn, wil de institutie zelfs maar een relatie aangaan;
- wanneer instituties hun "expert power" zodanig hanteren dat de betrokken mensen-groepen geen inhoudelijke inbreng kan leveren (bv. in en door vaktaal, tijdspressie, dreiging met doorverwijzing).

Als taak-doel ziet het opbouwwerk steeds de oplossing van een gegeven probleem; als proces-doel: the hardening of people and the softening of structures. Oftewel het weerbaarder en meer competent maken van mensen en het opener, toegankelijker, flexibeler maken van de institutionele wereld.

Maar wat betekent deze woordenbrij concreet?

Dat een buurt of wijk waar de bewoners erin slagen een aantal functies zelf te behartigen (jeugdwerk in eigen beheer, peuter- en bejaardenwerk, volwassenen-activiteiten e.d.); en met betrekking tot een aantal ander functies (onderwijs, stadsvernieuwing, onderhoudsaangelegenheden e.d.) actief deeltaken behartigen en overleg voeren met allerlei instanties omtrent besluitvorming inzake de buurt, wijk; dat zo'n buurt zowel naar de institutionele wereld als naar zijn individuele bewoners zowel "preventief als kuratief" een geweldig stuk werk verzet: de O-de lijn in actie!

Wil van de Leur ■

Panel jaarverslagen in het opbouwwerk

Voor de derde maal in successie organiseert het *Landelijk Platform Opbouwwerk* het "Panel Jaarverslagen Opbouwwerk". Met deze traditie wil het panel een voortdurende stimulans geven aan een inzichtelijke en verantwoorde jaarverslaglegging in het opbouwwerk. Immers, juist een werksoort als het opbouwwerk die tot een kwalitatief hoogstaande dienstverlening aan initiatieven van sociaal-economisch zwakke groepen wil komen, vereist een goede en gedegen maatschappelijke verantwoording en berichtgeving.

Daar komt bij dat het opbouwwerk doorgaans opereert binnen de grillige bestuurlijke en politieke kaders van gemeenten en lokale instellingen. Een goede presentatie van de opbouwwerkactiviteiten schept dan voor de verschillende partijen helderheid. Ook de grote diversiteit van opbouwwerkactiviteiten op terreinen als volkshuisvesting, werkgelegenheid, sociale zekerheid, relaties tussen bevolkingsgroepen enz. noopt tot een gedegen presentatie van de resultaten.

In het eerste, maar vooral het tweede jaar van het Panel Jaarverslagen Opbouwwerk heeft deze vergelijkende toetsing aanwijsbaar tot een kwaliteitsverbetering van de opbouwwerkverslaglegging geleid. Met de derde ronde hoopt het Panel deze stijgende lijn te kunnen voortzetten.

Presentatie

In navolging van de voorafgaande jaren zal ook dit jaar zal de uitslag van het vergelijkende en toetsende onderzoek weer bekend gemaakt worden op een presentatiebijeenkomst ten stadhuize van één van de bekroonde deelne-

mers. Ook hier geldt: wegens succes geprolongerd. Zowel de presentatie in 1986 in het stadhuis van de gemeente Oss (prijs voor de opbouwwerkinstelling Maaslands Welvaren), als de presentatie in 1987 in Alkmaar (prijs: jaarverslag Alkmaarse Huurders Overkoepeling) blijken aan het Panel Jaarverslagen Opbouwwerk een extra dimensie te geven. In de eerste plaats omdat de bijeenkomsten geanimeerde ontmoetingen zijn van en voor bestuursleden van een grote groep instellingen.

Vergelijkende toetsing volgens panel-methode

In de tweede plaats omdat in de presentatie zowel de gastheerwethouders als andere sprekers worden geïnspireerd tot uiterst prikkelende en relevante inleidingen over het opbouwwerk. Met name de door het Panel geïntroduceerde jaarlijkse Panellezing is tot nu toe altijd van bijzondere kwaliteit gebleken. Zo lanceerde in 1986 in Oss drs. *Saskia Stuijveling*, lid van de Algemene Rekenkamer, de gedachtegang dat de jaarverslagen van opbouwwerk-instellingen meer aan "maatschappelijke berichtgeving" zouden moeten doen. Opbouwwerk is immers een uiterst actuele thermometer van de 'gezondheid' van de maatschappij. En in 1987 rekende dr. *A. Nauta*, adjunct-directeur van het Sociaal Cultureel Planbureau, in Alkmaar letterlijk en figuurlijk af met de mythe dat de "zachte sector" zo zacht zou zijn. Kortom, de resultaten van het

"Panel Jaarverslagen in het Opbouwwerk" geven alle aanleiding om ook in 1988 de uitdaging aan te gaan.

Ook projecten

Aan het werk van het Panel Jaarverslagen Opbouwwerk wordt dit jaar een nieuw element toegevoegd. Voor het eerst zullen dit jaar niet alleen jaarverslagen, maar ook specifieke projectverslagen "onder de loupe" genomen worden. Dat betekent dat - desgewenst - instellingen dit jaar op twee manieren mee kunnen doen:

- a. door inzending van het instellingsjaarverslag;
- b. door inzending van één of meer specifieke projectverslagen.

Bij projectverslagen gaat het dus niet om de verslaglegging van de activiteiten van een instelling of organisatie (dat gebeurt doorgaans in het jaarverslag), maar om de verantwoordende verslaglegging over een specifiek project dat een instelling of organisatie gedurende één of meer jaren heeft behartigd.

Het terrein of onderwerp is voor het Panel niet doorslaggevend. Projecten uit het opbouwwerk in de ruimste betekenis van het woord komen in aanmerking. Essentieel zijn de inzichtelijkheid van de verslaglegging en de bruikbare originaliteit van het project, dat zich zowel op terreinen als sociale zekerheid en werkgelegenheid, als op terreinen als stadsvernieuwing en nieuwe wijken, dan wel op het gebied van de onderlinge verhoudingen tussen bevolkingsgroepen kan bewegen.

Voor nadere informatie kunt u altijd contact zoeken met het Panelsecretariaat, tel. 070-521354.

 PLATFORM OPBOUWWERK
PRINS MAURITSLAAN 26
2582 LS DEN HAAG
TELEFOON (070) 521354

Wat levert deelname de instelling(en) en organisaties op?

Het is een eenvoudige methode om:

- een onafhankelijke en deskundige beoordeling, c.q. advies te krijgen inzake het eigen jaarverslag en/of projectverslag;
- meer in algemene zin de kwalitatieve stand van zaken m.b.t. het jaar- en/of projectverslag in het opbouwwerk in beeld te brengen, naar de instellingen zelf, alsook naar buiten;
- de waardering van één of meer uitstekende producties vorm te geven.

Jaar- en/of projectverslagen als:

■ **middel tot verantwoording**

In het verslag wordt verantwoording afgelegd aan opdrachtgevers, subsidiënten en de openbaarheid. Daarom is de kwaliteit ervan belangrijk.

■ **middel tot "weging"**

Door het verslag kunnen beleid, produktiviteit en effectiviteit van de instelling of organisatie gewogen worden.

■ **ondergewaardeerd werkstuk**

Van het verslag wordt door de instellingen dikwijls veel werk gemaakt naar inhoud en vorm. Dit lijkt nogal eens een ondankbare klus, waarvoor maar in kleine kring waardering bestaat.

■ **belangrijk instrument in alle branches**

Toch is zowel in de collectieve als commerciële sector het middel bij uitstek om inzicht te bieden in en verantwoording af te leggen over handel en wandel van een bedrijf of instelling.

Het jaar- en/of projectverslag in het opbouwwerk vormt geen uitzondering op die regel.

Toetsingscriteria jaarverslagen:

Net als in andere branches verricht een onafhankelijk deskundig panel de vergelijkende toetsing. Daarvoor gelden de volgende criteria:

1. presentatie van het verslag als geheel (vormgeving, stijl, leesbaarheid ed.);
2. de mate waarin doeltreffendheid wordt gewerkt;
3. maatschappelijke berichtgeving: wordt er systematisch aandacht besteed aan de sociaal-economische positie van gebruikersgroepen?
4. financieel beleid/-beheer;
5. personeelsbeleid/-beheer.

Toetsingscriteria projectverslagen:

Voor de toetsing van projectverslagen zijn de volgende punten van toepassing:

1. de mate van overdraagbaarheid; 2. duidelijkheid over de aard van het project; 3. doelstellingen; 4. resultaten; 5. werkwijze; 6. gehanteerde methodiek; 7. participatie van betrokkenen; 8. financieel; 9. personeel.

Aard van instelling:

Uiteraard houdt het panel rekening met de mogelijkheden van een instelling. Deze liggen anders bij een vrijwilligersorganisatie dan voor een instelling met beroepskrachten.

Regels voor deelname:

■ Deelname staat open voor alle lokale/regionale instellingen en organisaties voor het opbouwwerk, alsmede sociaal-culturele instellingen die opbouwwerk als gelijkwaardig onderdeel in hun doelstelling voeren. Tevens kunnen regionale instellingen en instellingen die op een specifiek terrein werkzaam zijn (bijv. in werkgelegenheidsvraagstukken of stadsvernieuwing), voorzover zij in hoofdzaak volgens de methode van het "ambachtelijk opbouwwerk" opereren, deelnemen.

■ Deelname geschiedt door invulling van het hierbij afgedrukte deelnemersformulier dat tesamen met 2 exemplaren van het te toetsen jaar- en/of projectverslag aan het secretariaat wordt toegezonden.

- Voor de toetsing kunnen in aanmerking komen jaar- en/of projectverslagen over 1987 dan wel 1986 naar eigen keus. Aangezien er instellingen zijn die werken met meerjaarverslagen kan ook het meest recente meerjarenverslag ingediend worden.
- Sluitingsdatum:** Inzending/inschrijving voor deelname dient te geschieden voor de sluitingsdatum, t.w. 25 augustus 1988.
- Aan deelname zijn geen kosten verbonden. De ingezonden verslagen worden niet geretourneerd.
- De uitspraak van het panel is bindend.
- Rapporten:** De inzendende instelling ontvangt na afronding van de werkzaamheden van het panel:
- een toetsing in tweevoud over het betreffende verslag
 - het algemene rapport van het panel over "de staat van het jaar en/of projectverslag in het opbouwwerk"
 - een bewijs van deelname aan de toetsing.
- De individuele toetsings-rapporten worden niet openbaar gemaakt. Het algemene rapport van het panel over "de staat van het jaar- en/of projectverslag in het opbouwwerk" omvat de bevindingen van het panel in grote lijn en doet een aantal aanbevelingen.
- Samenstelling Panel Jaarverslag in het Opbouwwerk**
- Voorzitter:**
Dr. *Gradus Hendriks*, oud-directeur-generaal Maatschappelijke Ontwikkeling Ministerie van WVC, Rijswijk (ZH)
- Leden:**
Jan Blom, medewerker St. Ombudsman, Hilversum
Drs. Jan van Eeden, wethouder gemeente Den Helder
Elly Konijn, bestuurslid Overleg Stadsvernieuwing Alkmaar
Hil Post, kaderlid Platform WAO-AAW Zuid-Holland, Rotterdam
Tilly Schenkels-van 't Riet, bestuurslid wijkorganisatie in Den Haag
Drs. Paul van der Velpen, mede-directeur Bureau Welzijnsmarketing, Amsterdam
Yvonne Zonderop, journaliste, redactrice Vrije Volk, Rotterdam
- Werksecretaris:**
Drs. Gerda Hamann, econome, Hamann Bedrijfsondersteuning, Vorden
- Secretariaat:**
Panel Jaarverslagen
Prins Mauritslaan 26
2582 LS Den Haag
Ttel. 070-521354

AFSCHEID

Op deze plaats past een woord van dank, aangezien enkele leden van het "Panel Jaarverslagen in het Opbouwwerk" afscheid nemen.

Met veel dank voor hun veelzijdige, creatieve bijdragen wordt afscheid genomen van Mr. *Ineke Weernekers* van de Stichting Konsumenten Kontakt, *Gerard de Bruijn*, hoofdredacteur van het blad OR-Informatie en *Ger Posthuma*, Landelijk WAO-beraad.

Hun plaatsen in het Panel worden ingenomen door respectievelijk *Jan Blom* van de Stichting Ombudsman, *Yvonne Zonderop* van het Vrije Volk en *Hil Post* van het Platform WAO-AAW Zuid-Holland.

OOK TOETSING PROJECTVERSLAGEN

Het Panel heeft besloten dit jaar niet alleen instellingsjaarverslagen, maar ook verslagen van projecten op het brede terrein van samenlevingsopbouw voor inzending en toetsing in aanmerking te laten komen.

Deelnameformulier

ondergetekende:

..... naam contactpersoon

..... naam instelling

..... adres

..... postcode en plaats

..... telefoonnummer

neemt deel aan de vergelijkende toetsing

jaarverslagen projectverslagen

en zendt bijgaand 2 exemplaren van

jaarverslag 1986 projectverslagen:

jaarverslag 1987 1. (naam en datum)

meerjarenverslag 2. (naam en datum)

N.B. Vergeet niet van de ter toetsing aangeboden verslagen
steeds 2 exemplaren in te zenden.

datum: handtekening:

Inzenden voor 25 augustus 1988 aan:
Secretariaat Panel Toetsing Jaarverslagen
Prins Mauritslaan 26
2582 LS Den Haag

Wijkanalyse in Assen en Arnhem

"Werken aan werk" en "Bouwen aan werk in Presikhaaf", dat zijn de titels van twee rapporten die bij de "Werkgroep 2 Duizend" zijn verschenen naar aanleiding van wijkanalyses in, respectievelijk Assen en Arnhem.

In 1984 heeft het ministerie van WVC aan de Werkgroep 2 duizend het consulent-schap buurteconomie verleend. Doel was onder meer het fenomeen buurteconomie verder uit te dragen en initiatieven op af-roep te ondersteunen. Na drie jaar consu-lentschap is tot een koerswijziging beslo-ten. De praktijk wees uit dat op onderde-len van buurteconomieprojecten deskun-digheid ontbreekt en dat projectcontinue-ring een probleem is. Deze constatering is uitgewerkt naar een activerende rol van het consulent-schap in de richting van het loka-le circuit.

Buurteconomie betekent het verbeteren van de economische positie van buurtbe-woners. Dit kan zowel door middel van het aanbieden van betaald werk, of een reëel uitzicht daarop, als door het verbeteren van het aanbod aan betaalbare voorzieningen. In een aantal gevallen is koppeling van bei-de aspecten goed mogelijk. Voor mensen met weinig inkomen en arbeidsperspectief is een intensieve aanpak met een lage drempel noodzakelijk.

Als opstap tot het opzetten van projecten kan een wijkanalyse dienstig zijn. Het mol-del van de wijkanalyse is in 1987 ontwik-keld door de Werkgroep 2 duizend. De "Wijkanalyse", zoals die wordt toegepast, houdt in dat er op basis van interviews met sleutelfiguren en gesteund door analyse van bronnenmateriaal een efficiënte selec-tie wordt gemaakt van de mogelijkheden waarop projecten geïnitieerd of verbeterd kunnen worden. De selectie betekent dat projecten economisch, sociaal, organisato-risch en financieel haalbaar moeten zijn. Dit impliceert dat gebruik gemaakt wordt van bestaande organisatiestructuren en fin-anciën, die creatief toegepast kunnen worden. Projectideeën die binnen deze grenzen niet haalbaar zijn vallen af.

In het najaar van 1987 heeft de werkgroep in Assen en Arnhem met succes wijkanaly-ses uitgevoerd. In die praktijk heeft de wij-kanalyse uitgewezen dat een groot aantal projecten volgens de bovenstaande voor-waarden gerealiseerd kan worden. Veel bestaande projecten blijken verbeterd te kunnen worden. Dit geldt ook voor de or-ganisatiestructuren op lokaal niveau. De wijkanalyse, als methode van onder-zoek, heeft bewezen in korte tijd een groot aantal knelpunten en mogelijkheden te

kunnen traceren en geeft concrete hand-vatten voor het lokale circuit. Deze metho-de zou daarom ook in andere steden, wij-ken of buurten toegepast kunnen worden. De verschenen rapporten zijn deels speci-fiek wijkgericht, maar bevatten tevens vele algemene passages.

De rapporten "Werken aan Werk" (Assen) en "Bouwen aan Werk in Presikhaaf" (Arnhem) kunnen besteld worden bij de Werk-groep 2 duizend, Postbus 1200, 3800 CA, tel. 033-724224. Kosten: f 10,00 per rapport (inclusief verzendkosten). ■

Over leven op gif

Het rapport "Over leven op gif" is een weerslag van een analyse van ervaringen van actieve vrouwen in gifwijken in negen lokaties. Het is geschreven door Marlou van Campen in het kader van haar docto-raalstudie aan de universiteit van Wage-ningen.

In het rapport komt naar voren dat vrouwen uit gifwijken op een specifieke wijze uiting geven aan hun betrokkenheid bij deze pro-blematiek. Zij stellen hun eigen actiepun-ten op en hebben een eigen stijl van actief zijn ontwikkeld. Het blijkt dat de inval-s-hoek die vrouwen kiezen de frustraties die mensen oplopen tijdens het hele sane-ringsproces positief kan beïnvloeden.

"Over leven op gif" is een uitgave van de Wetenschapswinkel Delft, tel. 015-781777, en het Werkcentrum Opbouwwerk te Dor-drecht, Singel 272, 3311 HK Dordrecht, tel. 078-141443/131595 en kost f 13,50 ■

Handleiding gereed

In het april-nummer van M.O. berichtte Harry van den Bergh van de Wetenschaps-winkel Nijmegen over de op stapel staande uitgave van een handleiding voor het doen van publieksonderzoek – lezersonderzoek – door kleinschalige media. De handlei-ding is inmiddels gedrukt en verzendklaar. Bestellen kan door overmaking van f 20,50 (inclusief verzendkosten) op gironummer 3816721, tnv. Algemene Dienst KU te Nijme-gen, o.v. publicatie wetenschapswinkel: het publiek op de lichtbak. ■

**Bij Joods Maatschappelijk Werk:
Traditioneel en nieuw
vrijwilligerswerk
basis van opbouwwerk**

Het Joods Maatschappelijk Werk wordt niet alleen geconfronteerd met een toenemende "zorg"-behoefte, maar ook met de behoefte aan een herstel van het Joodse sociale leven.

Reynoud van Ginkel, coördinator samenlevingsopbouw bij J.M.W., beschrijft in onderstaand artikel hoe op basis van het traditionele vrijwilligerswerk en met de inzet van opbouwwerkmiddelen vanuit een eigentijds netwerk-concept in Noord-Holland het Joodse gemeenschapsleven weer op gang komt.

Het is alweer tien jaar geleden dat samen met een aantal vrijwilligers een vrijwilligersorganisatie werd opgestart die als verlengstuk diende van het maatschappelijk werk.

Taken die niet of nauwelijks konden worden uitgevoerd door de professionals, werden vervuld door een aantal hardwerkende vrijwilligers en vrijwilligsters.

Een voorbeeld.

Die mevrouw die elke dag met de gordijnen dicht zit en die zo graag tenminste één keer per week iemand bij haar wil hebben. Iemand om mee te praten, om haar hart eens te luchten. Iemand waar zij naar uit kan kijken.

De maatschappelijk werker kan dit niet bieden. Zowel in kwantiteit als in kwaliteit zal hij professionele afstand moeten houden. De vrijwilligers hebben die mogelijkheden wel en er is een vrijwilligster die deze mevrouw wil bezoeken.

Zij gaat elke week, maar de gordijnen blijven dicht. Zij blijft gaan, maar de gordijnen mogen niet open. Na verloop van tijd komt de vrijwilligster bij ons en zegt dat ze er niet meer tegen kan. "Ik wil graag naar iemand anders gaan, maar dit niet!"

Het begeleidingsteam van de vrijwilligers praat met de vrijwilligster en praat met de andere bij deze mevrouw betrokken hulpverleners.

De keuze is snel gemaakt. Of onze vrijwilligers blijven voor deze mevrouw zorgen, of er is niemand die dit doet.

En hier stuiten wij op de essentie van de vrijwilligersorganisatie. Vrijwilligershulp is geboden en dat kan, mits steun en begeleiding van J.M.W. voorhanden is.

De vrijwilligster zet het contact met deze mevrouw voort. Zij wordt hierbij gesteund door ons en de vrijwilligersgroep. Zo kan zij blijven gaan, week in week uit, jaar in jaar uit en met deze vorm van vriendschapsbezoek levert de vrijwilligster een

waardevolle bijdrage aan het zware levenslot van deze vrouw.

Het is niet alleen de liefdevolle zorg die deze prestatie zo waardevol maakt. Het is ook de moed en trouw die hier wordt getoond.

Moed is er nodig, omdat sommige cliënten best heel lastig kunnen zijn. Trouw, omdat het zeker niet meevalt steeds maar weer klaar staan voor de vragen van de cliënten. Dit geldt ook voor de hand- en spandiensten die de vrijwilligers leveren. Het is werkelijk geen geringe opgave om jarenlang trouw elke week boodschappen voor iemand te doen. Standvastigheid is hierbij een noodzakelijke eigenschap. De spanningsboog om gemotiveerd dit werk te blijven doen kent zijn grenzen, vandaar dat beroepsmatige ondersteuning en begeleiding een onlosmakelijk onderdeel vormt van het vrijwilligerswerk. J.M.W. gaf ruimte aan dit vrijwilligerswerk door de materiële voorwaarden te scheppen en door ondersteuning en begeleiding van de vrijwilligers mogelijk te maken.

Met de intrede van vrijwilligershulp en dienstverlening binnen de werkorganisatie van J.M.W., kwam ook de discussie op gang over het belang en de zin van dit werk. Zijn vrijwilligers de hulpjes van de professionals en goed voor de ongeschoolde delen van het professionele werk? Leveren zij juist datgene wat de professionals niet kunnen bieden? Of kan dit werk worden gekarakteriseerd als een zinvolle, wellicht therapeutische bezigheid voor de vrijwilliger zelf. Ik ga hier niet op deze discussie in, maar onmiskenbaar is dat vrijwilligers zeer dicht bij de cliënten staan en hiermee een voorhoedefunctie vervullen bij de hulp- en dienstverlening aan de cliënten en zeker een signaalfunctie hebben voor de behoeften en wensen van onze doelgroep.

De contouren van het nieuwe vrijwilligerswerk worden zichtbaar. Wat is er in de voorhoede te signaleren? Welke vragen komen wij tegen. Veel joden zijn cliënt van J.M.W. Veel zijn er lid van een joods kerkgenootschap. Veel hebben zo hun eigen organisaties, maar nog veel meer zijn zoekenden en lopen letterlijk met hun ziel en vaak hun oorlogsverleden onder de arm. Ze hebben problemen met hun identiteit en wonen in een omgeving; nietjoods, nietoorlog betrokken en geïsoleerd. Men is eenzaam en staat alleen waar het gaat om het verwerken van de oorlogservaring. Men heeft angst voor anti-semitisme en verkeert niet zelden in een identiteitscrisis. Er zijn meer oorzaken en symptomen te noemen, maar eerst iets over hoe wij dit in Noord-Holland hebben aangepakt.

In de kop van Noord-Holland wonen verscheidene cliënten die regelmatig door vrijwilligers worden bezocht. Maar de afstanden in de mediene (is joods leven buiten Mokum) spelen ook de daar wonende vrijwilligers parten. Wij besloten al die verspreid wonende cliënten die wij kennen bij elkaar te brengen in huiskamerbijeenkomsten. En dat werkt. Opeens zijn de vrijwilligers niet meer het enige regelmatige joodse contact dat deze mensen hebben. De vrijwilligers vormen nu ook de schakel naar nog veel meer contacten.

Een vaste ploeg, meest oudere mensen, komt regelmatig op een steeds andere plaats bij elkaar en zij hebben zo een gezellig middag. Typisch joodse gezelligheid is wat hen bindt.

Met het succes van deze huiskamerbijeenkomsten duiken nieuwe vragen op. Wat is er voor de misjpoche die niet op de huiskamerbijeenkomsten kan komen? Kan er iets gebeuren voor onze kinderen? En wat doen wij voor de mensen, waarvan wij weten dat zij nu nog diep in de mediene "versteekt" zitten. Er zijn veel vragen, maar er is nog geen aanbod.

Is J.M.W. de geëigende instelling om dit aanbod te leveren? Waar gaat de vraag nu precies om? Joods-cultureel werk wordt gezegd, maar wat zijn de pijlers van die cultuur? In mijn optiek is cultuur op te delen in religie, wetenschap en sociaal leven. Het lijkt erop dat in dit sociale leven zich belemmeringen voordoen en dat voor dat gebied J.M.W. de aangewezen instantie is om hulp te bieden.

En zo gebeurt het dat J.M.W. helpt, met behulp van een aantal vrijwilligers, bij het opzetten en creëren van ontmoetingsmogelijkheden voor de verspreid wonende joden in de kop van Noord-Holland.

Met als doel het sociale leven weer op gang te brengen. Van heinde en verre komt men naar deze bijeenkomsten. Het lijkt of er op is gewacht. Eindelijk weer contact met gelijkgestemden. Eindelijk weer een gelijke belevingswereld. Zij komen uit Den Helder, van Texel tot Hoorn, van Heemskerk tot Nebbishwoud en zelfs in Lutjebroek blijkt een joodse familie te wonen. De eerste stap is gezet. Men ontmoet elkaar weer. Een nieuwe traditie krijgt vorm; elkaar ontmoeten in joodse sfeer. Er komen steeds meer mensen op af. Er wordt naar Jiddische liedjes geluisterd, verhalen worden verteld of een film over Israël bekeken. Daar tussendoor wordt geschmoest, veel geschmoest. Men deelt elkaars verleden, er wordt gelachen, soms gehuild en er worden contacten gelegd. Een gevoel van verbondenheid, daar diep in de mediene, ontstaat.

Nu komt de tweede stap. Is het mogelijk

de vele wensen en behoeften die er leven om te zetten in initiatieven van de mensen zelf. De eerste stap hebben de vrijwilligers gezet met steun van J.M.W. De tweede stap zouden de mensen zelf moeten zetten, met steun van de vrijwilligers. En ook dat blijkt mogelijk. Zo neemt een aantal ouders van schoolgaande kinderen het initiatief om tweewekelijks kindermiddagen te organiseren.

De kinderen spelen, zingen en dansen met elkaar en ontmoeten zo andere joodse kinderen, terwijl de ouders met elkaar kunnen praten. Waarover? Natuurlijk over hun kinderen. Een andere groep volwassenen besluit Ivrietlessen voor zichzelf te organiseren. Weer een ander groepje organiseert zaterdagavonden voor jong volwassenen en wil samen een joodse geschiedenisgroep. En de vrijwilligers helpen steeds op de achtergrond mee.

Het kenmerk van al deze activiteiten is dat zij niet bindend zijn in de zin dat aan geschreven regels of lidmaatschap moet worden voldaan. Zij werken allen toe naar een bewuste vrije keuze om samen iets joods te ondernemen.

En nu komt de derde stap. Men is over de drempel. Men vindt herkenning bij elkaar, men ervaart veiligheid en vertrouwen. Laten wij zeggen het sociale leven is hersteld. Nu kunnen de diepere vragen aan bod komen. Vragen naar oorlogsverwerking, vragen naar joodse identiteit, vragen naar religie en religieuze binding, zingevingsvragen. En men vindt de weg naar gespreksgroepen of naar de geestelijke gezondheidszorg en men vindt de weg naar kerkgenootschappen; men trekt de eigen lijn van de joodse achtergrond door.

In Noord-Holland zijn deze drie fasen nu doorlopen. In anderhalf jaar zijn er inderdaad mensen die de weg naar het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap (N.I.K.) hebben gevonden en lid zijn geworden. Er zijn kinderen joodse les gaan volgen. De eerste transgenerationale gespreksgroep is van start gegaan. Nog steeds ondersteunt J.M.W. de vrijwilligersgroep die de ontmoetingsplaats in stand houdt. Nog steeds ondersteunen vrijwilligers de initiatiefgroepen en elk nieuw initiatief om het een eerlijke kans te geven en nog steeds – en dat is misschien de belangrijkste functie – duiken nieuwe joden op die hun weg vinden naar deze activiteiten.

Wat ik hier beschrijf is een onderdeel van een opbouwwerkproces. Samenlevingsopbouw, in huidige termen vaak opbouwwerk genoemd, heeft een drie-ledig ondersteuningsarsenaal. Sociaal-organisatorische ondersteuning, strategische ondersteuning en educatieve ondersteuning. De eerste twee vallen onder de netwerkontwikkeling die

hier in de praktijk is beschreven. De laatste, de educatieve ondersteuning, is een onderdeel van de begeleiding die wij de vrijwilligers willen geven. Waarom is voor een netwerkconcept gekozen, als het gaat om herstel van het sociale leven? Is het omdat dit past in het huidige tijdsbeeld en een zekere populariteit geniet? Of is het om de spanning op te lossen tussen individuele zelfwerkzaamheid enerzijds en collectieve samenhangigheid anderzijds; zoals Van Doorn schreef in de NRC van 10 december jl. Beide aspecten zullen meespelen, maar voor ons netwerk moeten wij terug in de tijd.

Voor de oorlog bestond er een fijn net van persoonlijke en natuurlijke banden, de misjpoche, die een – vaak zichtbaar – sociaal netwerk door de samenleving weefde. Je werd geboren in een bepaalde familiestroom en kende zodoende de codes die daarbinnen golden. Je kende natuurlijk ook codes hoe te staan tegenover andere families, maar dat is nu niet aan de orde. Dit fijne netwerk van familiebanden werd bedekt door een grofmaziger net van allerhande hulporganisaties, ontspanningsverenigingen en stichtingen. Bij dat laatste denken wij maar aan de Stichting Tabak, voor zéér huwbare weesmeisjes. Weliswaar kenmerkte deze organisatievorm zich door een hiërarchische opbouw, maar elk lid van de gemeenschap accepteerde zijn of haar plaats.

Na de oorlog was het fijnmazige netwerk verscheurd en was het slechts met de grootste inspanning mogelijk een zeker voorzieningenniveau in elkaar te knopen; J.M.W. is daar een onderdeel van. Het opnieuw inweven van een familienetwerk was veel moeilijker. Enerzijds door het grote verlies was geleden. De familiegeschiedenis was abrupt afgebroken en er waren niet veel mogelijkheden meer om die door te geven. Anderzijds was in de vaart van wederopbouw en opwaarts streven naar welvaart een sterke vermaterialisering en ook individualisering opgetreden, waardoor aansluitingsmogelijkheden met de sociale buitenwereld niet meer voor de hand lagen.

Wij zouden hier kunnen spreken van een dubbele identiteitsbreuk. De oorlog plaatste de joden los van hun achtergrond en familie, los van de wortels van hun bestaan. De tijdsontwikkeling plaatste de joden, net als elk ander, los van aansluitingsmogelijkheden, plaatste hen op zichzelf, confronteerde hen met hun individualiteit, waarvoor juist bij hen de referentiekaders ontbraken. Spreken wij over het isolement waarin vele joden verkeren, dan moeten wij ondermeer op de gevolgen van deze dubbele identiteitsbreuk.

Een nieuw netwerk willen wij opbouwen, maar dan wel rekening houdend met het in de loop der jaren veranderend waardenbesef. Hiërarchische structuren voldoen niet meer.

De wens naar gelijkwaardige medezeggenschap moet het antwoord worden op de vele maatschappelijke problemen.

Op kleine schaal is hiervan iets terug te zien in de geschetste organisatie in Noord-Holland.

De vrijwilligersgroep, de verschillende initiatiefgroepen en J.M.W. staan in een gelijkwaardige positie naast elkaar. Met het grootste gemak kunnen hiernaast de N.I.K.-gemeenten, de Woman Internation Zionist Organization (WIZO) en andere groepen en instellingen plaats nemen.

In de praktijk gebeurt dit ook. Kort geleden waren de bestuursleden van het N.I.K. Alkmaar uitgenodigd op een feestelijke avond, georganiseerd door de vrijwilligersgroep Noord-Holland. Ik hoor nog hun verbaasde vraag toen zij geconfronteerd werden met een zo volle zaal: "Zijn dit allemaal joden?"

"Ja," konden wij zeggen, "dit zijn allemaal joden, weliswaar in sommige gevallen met hun niet-joodse partners, maar het zijn allemaal mensen in joodse familiebanden." Dat is waar de vrijwilligersgroep in ieder geval zorgvuldig op toeziet. Het leuke is dat zich niet alleen bijzonder hebben geamuseerd, maar dat zij ook nieuwe N.I.K.-contacten hebben gelegd op die avond.

Dit brengt mij op een ander kenmerk van het eigentijdse netwerk en dat is dat men onderling gebruik kan maken van elkaars hulpbronnen en van elkaars mogelijkheden, zonder elkaars autonomie aan te tasten. Bij hulpbronnen kunt u denken aan kennis, aan organisatievermogen en in sommige gevallen aan financiën.

Wat is nu een goede definitie van dit eigentijdse netwerkconcept. In onze situatie zou ik het willen noemen: Het geheel van betrekkingen tussen organisaties en groepen die alle bij één issue betrokken zijn. En nu kan natuurlijk gevraagd worden of er sprake is van één issue, als ik N.I.K., WIZO, J.M.W. en andere groepen allemaal naast elkaar zet. Het antwoord is positief. Iedereen weet dat de joodse gemeenschap in Nederland in verscheidene georganiseerde groepen haar bestaan vindt, met een zeker even grote – of nog grotere groep – ongeorganiseerden. Zij oefenen allemaal invloed uit op het proces van gemeenschapsvorming en dus op de mogelijkheid van het aansluiten van gelijkgestemden.

Maar er is meer specifiek te noemen voor onze doelgroep. De problemen voor joden

in de Nederlandse samenleving lijken toe te nemen. Een hevige reactie op de oorlogservaring manifesteert zich, zowel bij oorlogsgetroffenen, als bij de na-oorlogse generatie en dit gecombineerd met een toenemend anti-semitisme doet de dubbele identiteitsbreuk pijnlijker voelen. Op zo'n moment is het ontbreken van hierop toegesneden joods-culturele aansluitingsmogelijkheden des te schrijnender.

En dat is nu het gemeenschappelijke van ons issue: Joodse gemeenschapsvorming is ons gezamenlijk belang, voor zowel georganiseerde groepen, als voor ongeorganiseerde groepen joden. Een dergelijke gemeenschapsbasis, welke vormen die ook aanneemt, moet het tegenwicht vormen voor de identiteitscrisis, voor het toenemend anti-semitisme en voor de verschrapping van de sociale contacten. Als wij het hierover eens kunnen zijn rest nog slechts de vraag: wie neemt het initiatief?

Als mijn hele betoog over de werkwijze in Noord-Holland – en trouwens ook al op vele andere plaatsen in de mediene – is te volgen en het netwerkconcept staat goed voor ogen, dan is bekend dat er niet één speciale initiatiefnemer behoeft te zijn. We praten immers over een gezamenlijke verantwoordelijkheid, die ieder vanuit zijn eigen specialisme kan invullen. Besturing vanuit één centraal punt is hierbij uit den boze. Door netwerkdenken toe te passen erkennen wij de autonomie en zelfstandigheid van groepen, zonder overigens de gemeenschappelijke belangen te ontkennen. De doelgroep en de differentiatie daarbinnen bepaalt, door het stellen van een vraag of door het ontplooiën van een activiteit, het verantwoordingskader.

In Noord-Holland waren dat de individueel opererende vrijwilligers die tegen een vraag opliepen. J.M.W. bood zijn hulpbronnen aan. Zij deed dit als meest geëigende en hiervoor toegeruste instelling.

En hiermee transformeerden de vrijwilligers zich in een doorgaande beweging van oud naar nieuw vrijwilligerswerk en kreeg opbouwwerk binnen J.M.W. een kans. Betekent dit nu dat het traditionele vrijwilligerswerk geen functie meer heeft? Integendeel. We keren nog één keer terug naar de kop van Noord-Holland.

In Midwoud woont een vrouw die daar na haar onderduiktijd is gebleven, samen met haar twee zoons. Haar man keerde niet terug.

In de eerste jaren had zij nog veel contact met twee andere joodse families uit de omgeving.

Maar de ene familie is lang geleden weer teruggekeerd naar Amsterdam. Van de an-

dere familie zijn alleen de kinderen nog over, want hun ouders zijn inmiddels overleden.

Deze kinderen zijn, evenals de kinderen van de vrouw, ver weg gaan wonen.

Mevrouw wordt nu snel ouder en erg immobiel.

Zij krijgt ook steeds meer last van haar herinneringen. Zij kan goed opschieten met haar dorpsgenoten en burens, heeft ook veel aan hen te danken, maar met hen praten over de oorlog of over de joodse vrienden die zij steeds meer mist, dat kan zij niet.

Wij hebben nu een vrijwilligster voor haar, die haar regelmatig bezoekt en met wie zij kan bellen als zij even moet praten.

Dit vrijwilligerswerk, deze vriendschapsbezoeken moet blijven. Deze mevrouw heeft zo veel aan dit contact.

Hetzelfde geldt voor het telefoontje dat vorige week binnenkwam. Een joodse mevrouw zou die morgen uit het ziekenhuis worden ontslagen. Er werd gevraagd of er iemand was die de eerste tijd boodschappen voor haar kon doen en haar op kon vangen.

Een telefoontje naar een van onze vrijwilligers is genoeg om te zorgen dat dit gebeurt.

Ik zou graag nog doorgaan, om over het vele boeiende werk te vertellen dat door evenzovele vrijwilligers wordt verricht, zeker nu de zorgbehoefte van de aan huis gebonden ouderen toeneemt.

Ik wil echter besluiten met aandacht te vragen voor een J.M.W. dat zich bezig houdt met individueel maatschappelijk werk voor jong en oud; dat zich bezighoudt met flankerend beleidactiviteiten en vakantiewerk voor ouderen; dat zich bezighoudt met sociaal-cultureel werk, zoals in Beth Simcha; dat zich bezighoudt met koffieochtenden in de buitenkantoren; en dat zich nu ook bezighoudt met specifieke opbouwwerkactiviteiten.

Dit J.M.W. heeft voor al dit werk steeds meer vrijwilligers nodig. Dat is het beleid. Veel vrijwilligers, want dit werk behoort tot onze gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Mevrouw d' Ancona, een van de sprekers op de internationale vrijwilligersdag van 7 december jl. formuleerde dit als volgt:

"Als iedereen eenderde van zijn tijd aan zijn privéleven zou besteden en eenderde van zijn tijd aan zijn arbeidsleven en hij of zij zou de overblijvende eenderde van zijn tijd besteden aan vrijwilligerswerk, ja dan zijn wij op weg naar een menswaardige samenleving."

Zij deed hiermee een oproep aan de samenleving. Ik sluit mij hierbij aan, opdat wij ook kunnen spreken van een menswaardige Joodse samenleving.

R.I.H. van Ginkel

De tekst van dit artikel is gebaseerd op een voordracht op 13 december jl. gehouden te Amsterdam. De Stichting Joods Maatschappelijk Werk is gevestigd aan De Laressestraat 145-147, 1075 HI Amsterdam, tel. 020-730629. ■

Feminisering van de armoede

Sinds een aantal jaren zijn ook in Nederland de woorden 'armoede' en 'armen' weer te horen. Naar aanleiding van een aantal geruchtmakende onderzoeksrapporten en onder meer door acties van vrouwen in de bijstand, werd duidelijk dat er in Nederland steeds meer mensen zijn die van een minimaal inkomen rond moeten zien te komen.

Vanaf het begin van de jaren tachtig worden Sociale Diensten vaker geconfronteerd met mensen die schulden hebben. Statistieken van bijvoorbeeld het Sociaal Cultureel Planbureau maken duidelijk dat met name de laagste inkomensgroepen, door het maatschappelijk klimaat en het politiek beleid (de poldervariant van het Thatcherisme) inleveren. Bijvoorbeeld: tussen 1973 en 1986 is de koopkracht van mensen die op een minimaal inkomensniveau zitten met 12 tot 15 % gedaald.

Er wordt gesproken over de *nieuwe armoede*. Bij de nieuwe armoede spelen naast materiële zaken, ook immateriële aspecten als, sociaal isolement en marginalisering, een belangrijke rol. Naast het begrip *nieuwe Armoede* ontstond ook het begrip *feminisering van de armoede*. Met name vrouwen behoren tot de allerarmsten, de 'echte minima'. De groep echte minima bestaat uit oudere alleenstaande vrouwen, langdurig werklozen en één-oudergezinnen met een vrouw aan het hoofd.

Specifieke cijfers over vrouwen zijn er pas sinds kort.

Van bijvoorbeeld de groep alleenstaande vrouwen tussen de 45 en 65 jaar bevindt zich 33 % op een minimumniveau, tegenover 13 % van de mannen in deze leeftijdsgroep. Het zijn met name vrouwen zonder arbeidsverleden, die leven van een weduwen- of bijstandsuitkering. 67 % Van deze groep vrouwen werd alleenstaand na een huwelijk.

Van alle één-oudergezinnen (200.000) heeft ca. 50 % een inkomen op minimumniveau (CBS 1984, de Vos/Hagenaars 1986).

10 % Van de alleenstaande ouders is gescheiden en slechts 17 % verweduwd. (In 1971 was dit nog 31 % tegenover 47 %.) Van de alleenstaande vaders haalt 69 % het inkomen uit een dienstbetrekking of onderneming. Bij alleenstaande moeders is dit 24 %. Van deze 24 % werkt de helft minder dan 25 uur per week.

Van alle alleenstaande bejaarden (er zijn 1,7 miljoen mensen met een AOW uitkering) bevindt een kwart zich op het minimumniveau. Het verschil tussen vrouwen en mannen is hierbij minimaal, wel zijn er so wie so meer bejaarde vrouwen als mannen.

Het verschil tussen vrouwen en mannen is het grootst in de groep weduwen en weduwnaars. Weduwen, die financieel afhankelijk zijn geweest van hun man, krijgen namelijk minder partnerpensioenen uitbetaald dan weduwnaars die in loonarbeid zijn geweest. Ongehuwde bejaarde vrouwen daarentegen hebben gemiddeld een relatief hoog opleidingsniveau en hebben in vergelijking met ongehuwde bejaarde mannen een hoger inkomen. (cijfers afkomstig van het SCP, Mw. M. Niphuis-Nell 1987)

Vrouwen hebben minder toegang tot geld

Een precieze omschrijving van feminisering van de armoede luidt als volgt: vrouwen zijn *wereldwijd* oververtegenwoordigd onder de armen en het aandeel van vrouwen neemt daarbij alleen maar toe. Naast cijfermatige gegevens van het aantal vrouwen, is het nog belangrijker om na te gaan wat de oorzaken van de feminisering van de armoede zijn.

Er zijn twee verschillende soorten oorzaken aan te wijzen. De een hangt samen met de ontwikkeling in de westerse samenleving en de ander met de veranderende positie van vrouwen in de derde wereld. Gekoppeld aan de derde wereld betekent het dat de economische afhankelijkheid van vrouwen in de loop van de geschiedenis op allerlei wijze is toegenomen en dat deze door een verdere verinternationalisering van de economie alleen maar zal blijven toenemen. (Zo verrichten vrouwen 69 % van het werk in de wereld, maar verdienen maar 10 % van de lonen.)

Een analyse, geënt op de westerse samenleving, is afkomstig uit Groot-Brittannië en staat beschreven in het boek "*Women and Poverty in Britain*", 1987. Feminisering van de armoede is volgens de schrijfster geen nieuw fenomeen, maar pas sinds kort in de statistieken zichtbaar. Een steeds grotere groep vrouwen leeft namelijk tijdens bepaalde perioden in hun leven zonder mannelijke partner, van wie ze eventueel financieel afhankelijk kunnen zijn. Het meest

duidelijk is dit bij alleenstaand ouderschap en op oudere leeftijd.

Vrouwenarmoede kenmerkt zich echter door onzichtbaarheid, veroorzaakt door het gezinsdenken met het kostwinnerschap enerzijds en de geslachtsverdeling op de arbeidsmarkt anderzijds. Dit betekent dat vrouwen die in dezelfde omstandigheden verkeren als mannen, minder toegang tot geld hebben.

Ondanks dat gezinnen bijvoorbeeld boven de armoede grens zitten kunnen vrouwen toch armoede en deprivatie ervaren. Door onbetaalde arbeid thuis, laag betaald werk buitenshuis en de wijze van beheren van geldbronnen binnenshuis, voorkomen en/of verkleinen vrouwen de armoede van anderen. Hoe vrouwen dit doen, daarbij zichzelf nogal eens wegcijferend (aankopen en het gebruik van goederen zijn onder andere geslachtsspecifiek), is en blijft verborgen.

Een onafhankelijke toegang van vrouwen tot geldstromen wordt ook niet als belangrijk gezien. Bijvoorbeeld, participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt wordt altijd ondergeschikt gemaakt aan haar rol thuis. Laag betaalde arbeidskrachten zijn meestal vrouwen, er is immers nog een kostwinner. Vanuit de geslachtsverdeling op de arbeidsmarkt worden vrouwen ook benadeeld bij inkomensvervangende uitkeringen onder meer bij werkloosheid, ziekte en ouderdom.

Het analyseren van de positie van vrouwen in relatie tot armoede, of anders gezegd in relatie tot de toegang tot geld, is pas sinds kort op gang gekomen. Dit staat in tegenstelling tot de acties van met name de comités *Vrouwen in de bijstand* die al meer dan 10 jaar actief zijn.

Zij hebben regelmatig, zowel in de media als in de politiek, de aandacht op zich weten te vestigen. Het is de grootste actiegroep die zich inzet voor de positieverbetering van vrouwen die leven van een uitkering. Hun eisen lagen de afgelopen jaren vooral in de materiële sfeer. Een bekende eis is de verhoging van de bijstand met f 400,- (1983). Andere soortgelijke eisen zijn: geen voordeelerskortingen, geen verhaalplicht, maar recht op een zelfstandig inkomen en uitbreiding van de bijverdienregeling. Eisen van immateriële aard zijn: de afschaffing van kostwinnersbeginsel en eisen gericht op de werkwijze van de Sociale Diensten (onder meer afschaffing van de controle en de behandeling van anonieme tips).

Opvallend is dat sinds 1984 tijdens beleidsdagen het *Landelijk Overleg Vrouwen in de Bijstand* een nieuwe eis hebben geformuleerd. Deze eis, 'het huwelijk moet uit het middelpunt van de samenleving', sluit aan bij de nieuwe analyse van *Women and*

Poverty. Het gaat immers bij de aanpak van de armoedeproblematiek van vrouwen niet alleen om meer geld. Het raakt de totale maatschappelijke positie van vrouwen zowel binnenshuis als buitenshuis. Daarvoor zullen zowel veranderingen in de wetgeving, het belastingstelsel, het sociale zekerheidstelsel en ook het onderwijs nodig zijn.

Monique Jongerius

N.B.: De inhoud van dit artikel is afkomstig uit een binnenkort te verschijnen rapport over 'feminisering van de armoede'. Het is een rapport van drie oriënterende werkbezoeken aan België, Duitsland en Groot-Brittannië in vergelijking met de Nederlandse situatie. Ondersteund door cijfermatige informatie en analyses geeft het een beeld van de positie van vrouwen. De nadruk ligt op opvattingen over de 'nieuwe armoede', strategieën voor armoedebestrijding en de plaats die vrouwen hierbij innemen. Verder worden projecten op lokaal- en wijkniveau beschreven.

Het rapport is vanaf augustus te bestellen bij:

Werkcentrum Opbouwwerk Z.H.,
Singel 272, 3311 HK Dordrecht
tel. 078 - 141443

Over dit onderwerp organiseert het werkcentrum donderdag 17 november een studiekonferentie. Hierover zal in een volgend M.O. nader bericht worden. ■

Veilige schoolomgeving

Veel scholen staan op plaatsen die voor kinderen niet veilig bereikbaar zijn. Nieuwe scholen worden vaak gebouwd op plaatsen die als het ware vragen om ongelukken. En ook als bij fusie van scholen een nieuwe lokatie moet worden gekozen, wordt dikwijls te weinig rekening gehouden met verkeersveiligheid.

Dat stelt Pressiegroep Stop de Kindermoord in de brochure "Elke school veilig in de wijk".

Bij de voorbereiding van fusie en nieuwbouw wordt verkeersveiligheid – als onderdeel van een vaste procedure – zelden meegewogen. Stop de Kindermoord concludeert dit uit een enquête die werd gehouden onder vijftig basisscholen en onder alle Nederlandse gemeenten. De Pressiegroep is zeer ongelukkig met deze situatie. "Verkeersveiligheid voor kinderen moet van het begin af aan worden meegenomen in de besluitvorming", schrijft zij in de brochure. Vooral gemeenten en schoolbesturen zouden zich hiervoor moeten inspannen. De brochure van Stop de Kinder-

moord bevat een beschrijving van de procedure die – ideaal gesproken – bij fusie of nieuwbouw van scholen zou moeten worden gevolgd.

Stop de Kindermoord heeft een meetmethode ontwikkeld waarmee iedereen op eenvoudige wijze de veiligheid van een oversteek kan vaststellen. Daarbij wordt vooral gelet op de vraag wat een kind in het verkeer wel en niet kan. Een kind kan bijvoorbeeld niet over geparkeerde auto's heen kijken en is niet goed in staat de snelheid van naderende auto's te schatten. Een ruim "parkeervrij" uitzicht en lage snelheden zijn dan ook twee van de belangrijkste eisen die volgens Stop de Kindermoord aan een oversteekplaats moeten worden gesteld.

De brochure "Elke school veilig in de wijk" en de bijbehorende meetmethode kunnen tegen verzendkosten worden besteld bij Stop de Kindermoord, le Nas-sauststraat 5, 1052 BD Amsterdam. Voor meer informatie kunt u ook bellen (Bart Schouten), tel. 020-826322. ■

Nieuwe uitgaven VVN

Fietscursus voor Turkse en Marokkaanse vrouwen

Bij de Vereniging Veilig Verkeer Nederland is materiaal verkrijgbaar waarmee een fietscursus voor Turkse en Marokkaanse vrouwen kan worden opgezet. Het cursusmateriaal – handleiding, kopieersets, fotoboeken en zelfs kant-en-klare deelnamecertificaten – is zodanig samengesteld dat zonder veel problemen zelfstandig begonnen kan worden.

Medewerkers van het buurthuis De Daele in Doetinchem zijn enthousiast over hun ervaringen bij het geven van de cursus. "Achteraf gezien was het wel zeker de moeite waard. De sfeer tijdens de lessen was ook erg spontaan, erg gezellig. Het geeft ook wel een stuk bevrediging als je de Turkse vrouwen nu door het verkeer ziet fietsen. Zeker als je bedenkt dat de meesten nog nooit op een fiets hadden gezeten. De vrouwen ervaren fietsen echt als een vrijheidssymbool. Eén Turkse vrouw uit de groep had vijftien jaar thuis gezeten. Nu pas komt ze naar buiten en begint eigenlijk een heel nieuw leven. Voor de cursisten betekent het fietsen een feitelijke vergroting van hun eigen leefwereld. Daarbij strekken de positieve gevolgen van zo'n fietscursus veel verder dan het leren fietsen alleen." ■

Informatieklapper verkeersveiligheid

Ook bij de VVN verschenen is de Informatieklapper Verkeersveiligheid. Dit losbladig naslagwerk is, zo stelt de VVN, "de meest complete informatiebron voor iedereen die zich bezighoudt met het bevorderen van verkeersveiligheid op wijkniveau". De klapper is het resultaat van het "Projekt Bewonersparticipatie Verkeersveiligheid" waarin wordt samengewerkt door, respectievelijk: NIMO (Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw), fietsersbond ENFB, voetgangersvereniging VBV, pressiegroep Stop de Kindermoord, Platform Opbouwwerk en natuurlijk de vereniging VVN zelf.

De in de klapper verzamelde informatie wordt op drie wijzen gepresenteerd:

- van ongeveer 80 publicaties is een inhoudsopgave en enige achtergrondinformatie, betreffende omvang en leesbaarheid, opgenomen;
- beschrijving van en praktische informatie over de participerende organisaties;
- allerlei achtergrondinformatie over: overheidsbeleid, juridische procedures, regelingen, handleiding voor bewonersgroepen enzovoorts.

Aanvullingen op de klapper zullen steeds tegen druk- en verzendkosten worden toegestuurd.

Beide publicaties kunnen rechtstreeks bij de Vereniging Veilig Verkeer Nederland besteld worden. De kosten van de fietscursus zijn afhankelijk van het gevraagde materiaal, de klapper kost f 17,50. VVN, Postbus 287, 1200 AG Hilversum, tel. 035-11441. ■

Profilering aanbod opbouwwerk

Als bewoners zich inzetten bij de aanpak van buurt- of wijkproblemen is dat in de praktijk heel productief. In de stadsvernieuwing is dat wel gebleken. In het aanboren en tot ontwikkeling brengen van die bewonerscapaciteiten is opbouwwerk juist gespecialiseerd. Met de inzet van ambtenaren of het inhuren van externe adviesbureaus zal het gemeenten minder goed lukken die productieve bewonerskracht aan te boren. Toch dreigt opbouwwerk uit een aantal gemeentelijke plannen geschrapt te worden. Reden om de profilering van het aanbod van opbouwwerk aan de orde te stellen, maar dan vanuit *methodisch oogpunt*. Daar zijn overigens meer redenen voor dan alleen de gemeentelijke bezuinigingen.

Impulsen voor verandering

Veranderingen in een wijk hebben hun weerslag op opbouwwerk. Werkers staan voor de opdracht met hun werk aan te sluiten op nieuwe problemen in de buurt of wijk, op veranderingen in de bevolkingssamenstelling etc. In wijken waar de stadsvernieuwing achter de rug is of binnenkort voltooid wordt, staan opbouwwerk(st)ers voor nieuwe vraagstukken zoals verstoorde sociale structuur, leefbaarheid in de wijk, sociale veiligheid, wijkbeheer e.d. Ook het gemeentelijk beleid heeft sterke invloed op het werk van opbouwwerk(st)ers. Gemeenten hebben door afschaffing van de rijksbijdrageregeling sociaal-cultureel werk volledig de vrije hand in de besteding van welzijnsgeld. Door reorganisaties en fusies proberen gemeenten het welzijnswerk, waaronder opbouwwerk, beter beheersbaar en bestuurbaar te maken. Financiële druk dwingt gemeenten hiertoe, maar daarbij blijken niet alle gemeenten overtuigd van het belang van de inzet van opbouwwerk. Om subsidie te behouden, ook na de stadsvernieuwing, is het noodzakelijk de capaciteiten van het opbouwwerk beter tot uitdrukking te brengen.

Trends in het welzijnsbeleid

Steeds meer gemeenten gaan bij de besteding van hun welzijnsbudget uit van een basisvolume en een geflexibiliseerd deel. Onder het basisvolume worden de algemene voorzieningen gerekend, zoals club- en buurthuizen, cultureel werk, opbouwwerk. Het geflexibiliseerd gedeelte van het welzijnsgedrag wordt op basis van politieke prioriteiten van de gemeenten aan specifieke projecten besteed. Meestal tijdelijk van aard bijv. 2 tot 4 jaar.

Afgezien van verschillen tussen de gemeenten onderling komen in veel gevallen

die politieke prioriteiten neer op maatschappelijke vraagstukken als minderhedenproblematiek, vandalisme, werkgelegenheid, sociale veiligheid, jongeren- en emancipatie- projecten e.d.

In het kader van dit beleid passen de al genoemde reorganisaties en fusies. Daarbij willen gemeenten duidelijker weten wat de inzet van opbouwwerk (en andere werksoorten) feitelijk oplevert. Wat maakt het de moeite waard om het te subsidiëren?

Gevolgen voor het uitvoerend opbouwwerk.

Door ontwikkelingen in wijken en door het gevoerde welzijnsbeleid ontstaan er veranderingen in de positie en de rol van de beroepskrachten. Vooral in de middelgrote en kleinere steden wordt dat zichtbaar. In grote gemeenten als Den Haag en Rotterdam is dat (nog) niet zo herkenbaar.

Het welzijnsgeld uit de basisvolume (in Gouda heet dat de eerste stroom) wordt voornamelijk besteed aan het beheer en managen van buurt- en wijkvoorzieningen. In sommige plaatsen zoals Zoetermeer wordt dit aan vrijwilligers overgelaten, maar in veel gemeenten is dit een taak van beroepskrachten. Die zien dan ook hun taak van inhoudelijk werk naar beheerswerk verschuiven.

In de specifieke projecten, die gesubsidieerd worden uit het geflexibiliseerde deel van het welzijnsgedrag (tweede stroom), worden beroepskrachten nog sterker met veranderingen geconfronteerd. Op de eerste plaats wordt van hen kennis van de doelgroep en van de specifieke problematiek vereist. Verder zullen zij ook een werkwijze moeten volgen die past binnen het tijdelijk karakter van de projecten (meestal tekort?) en die rekening houdt met de toetsbaarheid.

Met de inzet van opbouwwerk in specifieke projecten beogen gemeenten problemen beter aan te pakken. De verwachtingen daarbij zijn overigens meestal niet echt helder geformuleerd, waardoor complicaties kunnen ontstaan.

De noodzaak om opbouwwerk nadrukkelijker te profileren wordt groter. De mogelijkheden daartoe worden beperkter omdat er minder geld en tijd beschikbaar is.

Legitimering = profilering

Op verschillende plaatsen wordt over legitimering van opbouwwerk gesproken bijv. tijdens landelijke studiedagen van de sectie opbouwwerk NOW (juni, nov.'87). Ook in onderhandelingen en besprekingen tussen plaatselijke opbouwwerkinstellingen en gemeenten speelt dit wel. Het gaat dan om de vraag: "Wat heeft opbouwwerk te bieden?"

Vanuit het opbouwwerk gezien gaat het niet om de vraag of het werk wel legitiem

is, maar om aan te tonen wat opbouwwerk feitelijk doet. Vandaar de voorkeur om van *profilering* te spreken in plaats van legitimering.

De vraag wat het opbouwwerk te bieden heeft, is niet alleen een praktische vraag. De beantwoording vergt ook methodische reflectie. Welke veranderingen zijn er in het methodisch handelen mogelijk teneinde het opbouwwerk beter te profileren? Werken aan andere problemen, werken na fusies vanuit een andere organisatie-opzet leidt *niet automatisch* tot veranderingen in werkwijze en de uitvoering van het werk. Dat opbouwwerk(st)ers ondanks de veranderingen op dezelfde manier blijven doorwerken ligt in zekere zin zelfs voor de hand. Het is daarom nuttig met het oog op meer profilering methodische vragen daarover te stellen.

Standaardprodukt van opbouwwerk

De inzet van opbouwwerk bij problemen wordt doorgaans in algemene termen geformuleerd. Doelstellingen en werkdoelen van groep en werker worden als één geheel benoemd. De inhoud van de opbouwwerk-inzet komt vrijwel altijd neer op: het *begeleiden van groepen*. Dat is het standaardprodukt van opbouwwerk(st)ers (en vele andere welzijnswerkers).

Begeleiden is een soort container-begrip; er zitten verschillende activiteiten in opgesloten. Voor de beroepskracht zelf zijn deze begrijpelijk en inzichtelijk. Ook de groep die begeleid wordt, heeft er meestal wel enig zicht op. Maar voor wie verder weg staat, zoals de subsidiërende overheid, of andere potentiële klanten, is het moeilijk te begrijpen wat er onder begeleiding precies verstaan moet worden.

Stelling 1:

Opbouwwerk(st)ers kunnen zich voor de gemeentelijke overheid profileren met hun professionele deskundigheid door hun begeleidingswerkzaamheden meer te expliciteren, naar vorm en naar inhoud.

Uitwerking:

De begeleidingswerkzaamheden van een opbouwwerk(st)er bestaan welbeschouwd uit:

Vorm:

- service, (facilitair en/of inhoudelijk)
- advies, (sociaal-organisatorisch-strategisch etc).
- scholing, (door leren aan de klus of expliciet door cursussen ed.)

Inhoud:

Is de eigen doelstelling van de opbouwwerk(st)er. Dat is wat hij/zij met zijn/haar professionele activiteiten probeert te bereiken, waar hij/zij met zijn/haar werkdoelen

op mikt en het eigen feitelijke handelen op baseert. Wat hij/zij doet om de produktieve bewonerskracht aan te boren die nodig is bij de aanpak van problemen.

Voorlopige begripsomschrijving

Service:

In een kortdurend contact (eventueel telefonisch) doorgeven van gevraagde informatie uit bestaande kennis, ervaring, documentatie dan wel het ter beschikking stellen van faciliteiten zoals vergader-ruimte, kopieermogelijkheid etc.

Bij service is niet zozeer sprake van een vaste (vertrouwens)relatie, maar van een vraag-en-aanbod-contact. Service gaat a.h.w. over de toonbank. Of er in de praktijk wat mee gedaan wordt, is de verantwoordelijkheid van de vragensteller/klant

Advies:

In een beperkt durend contact doorgeven van gevraagde informatie (net als bij service) maar waarbij (vanwege de verwachte deskundigheid) ook gevraagd wordt na te gaan of de gestelde vraag klopt met de werkelijkheid en om aanwijzingen te geven hoe de informatie in de praktijk toegepast kan worden.

Scholing:

Vanwege de omvang van de door te geven informatie omtrent kennis, vaardigheden en inzichten, overdracht in een gestructureerde vorm met verder dezelfde condities als bij advies, d.w.z. vraagstelling checken en hulp bij toepassing van het geleerde.

Stelling 2

Met explicitering van hun professionele deskundigheid creëren opbouwwerk(st)ers zich de mogelijkheid om aan hun (potentiële) klanten uitdrukkelijk een aanbod te doen, die daar dan al of niet op in kunnen gaan. Het 'selfmanagement' van klanten kan hierdoor gestimuleerd worden.

Klantenbelang

Behalve profilering voor de subsidiënt speelt ook het belang van de klanten mee. Zelfstandigheid en mondigheid van klanten wordt vanuit de opbouwwerkoptiek hoog gewaardeerd. Groepen die begeleid worden, hebben de neiging méér op hun vaste ondersteuner, de opbouwwerk(st)er, te leunen dan nodig is. Er zal dus altijd wel ruimte zijn om groepen tot grotere zelfstandigheid te prikkelen.

Begeleiding impliceert een relatie tussen een opbouwwerk(st)er en een groep. Door vorm en onderdelen van dat begeleiden afzonderlijk te benoemen krijgen die een eigen zelfstandigheid en kunnen los gezien worden van de relatie met de groep. Zij worden dan ook als *eigen* bijdragen van de professionele werker *inhoudelijk* be-

noembaar. De doelstellingen van de groep en van de professionele werker kunnen dan beter uit elkaar en afzonderlijk van elkaar benoemd worden.

Dit schept de mogelijkheid om de professionele deskundigheid, die de opbouwwerk(st)er te bieden heeft sterker naar voren te halen; voor hem- of haarzelf, voor de klant en voor de subsidiërende overheid. Daarmee ontstaat tevens de mogelijkheid die professionele deskundigheid van de opbouwwerk(st)er ook aan te bieden aan groepen, in het werkgebied waar (nog) geen (begeleidings-)relatie mee bestaat. Wijk- en stedelijk aanbod. Met zelfstandige professionele deskundigheid wordt het bij stedelijke poolvorming mogelijk om naast de territoriale inzet van opbouwwerk(st)ers (via detachering) ook een kennis- en ervaringsbank te vormen, die in de vorm van service, advies en scholing in principe een veel breder werkgebied (stedelijk) kan bedienen dan via de wijkinzet mogelijk is.

Aandachtspunten en vragen

Vanwege de noodzaak om het opbouwwerk beter te profileren, vanwege de veranderingen in de wijkproblematiek, vanwege de veranderingen in de organisationele context van opbouwwerk(st)ers en last but not least om de mogelijkheden tot grotere zelfstandigheid van groepen te onderzoeken, stelt dit artikel de vraag aan de orde of er verandering in de werkwijze van opbouwwerkers kan komen door het standaardproduct 'begeleiden en ondersteunen van groepen' meer te nuanceren en te expliciteren.

Dit roept onmiddellijk heel wat aandachtspunten en vragen op:

- Wat is in feite de waarde van vaste begeleidingsrelaties? Hoe vast moet die zijn?
- Hoe past het aanbieden van service, advies en scholing in het procesmatige karakter van de opbouwwerkaanpak?
- Hoe goed moeten opbouwwerk(st)ers een groep kennen?
- Is er vanuit het opbouwwerk zonder de relatie met een groep een open aanbod te doen?
- Welke methodische aspecten moeten versterkt worden?
- Welke weerstanden zijn er in de praktijk om meer vanuit een aanbod te gaan werken?
- Welke signalen zijn er in de hedendaagse opbouwwerk-praktijk waarop aansluiting gezocht kan worden?

Er zullen ongetwijfeld meer punten naar voren komen als er om het opbouwwerk te profileren meer vanuit een *eigen aanbod op basis van professionele deskundigheid* gewerkt gaat worden. Uitwisseling van ervaringen, discussies en nadere bestude-

ring om daar antwoorden op te ontwikkelen en uit te proberen zullen daarom noodzakelijk zijn. Belangrijke methodische kwesties die met het werken vanuit een *eigen aanbod* aan de orde zullen komen, zijn o.a.

- het maken van een diagnose, analyse, intake van vragen van groepen, waar (nog) geen relatie mee is. Dit zal nader ontwikkeld moeten worden. In het beoordelen van situaties van groepen hebben opbouwwerk(st)ers wel ervaring binnen de de eigen organisaties (team-, bestuursoverleg) maar niet zozeer daarbuiten, t.o.v. klanten/groepen. Voor het doen van een adequaat aanbod zal dat noodzakelijk zijn.
- voor het voeren van adviesgesprekken, die niet ingebed zijn in een vaste relatie met groepen is wellicht een andere aanpak vereist.
- voor opbouwwerk(st)ers is de rol van scholer niet zo vertrouwd. Taken als programmeren, op een gestructureerde manier overdragen van kennis, inzichten en vaardigheden zijn deels onbekend. Opbouwwerk(st)ers beschikken over onvoldoende didactische vaardigheden.
- algemene methodische kennis en inzichten hebben opbouwwerk(st)ers wel in hun hoofd en hun vingers, maar niet zodanig gsystematiseerd en op de plank, dat die als service of in de vorm van advies aan groepen, waaraan geen begeleiding gegeven wordt, doorgeven kan worden.
- in theorie is er een koppeling te leggen tussen de fasen/aspekten van een opbouwwerkproces en de professionele methodische bijdrage van een opbouwwerk(st)er. (Bijv. bij de initiatief-fase zal er gewerkt worden aan: opbouw relatie achterban en kadervorming binnen de groep.) Nadere uitwerking van deze koppeling zal bij kunnen dragen het *eigen opbouwwerkaanbod/de eigen professionele inbreng* te expliciteren.

Wellicht zijn er naast de bovengenoemde ook andere methodische aspecten aan te geven, waar aandacht aan besteed zal moeten worden.

Wie vanuit haar/zijn eigen opbouwwerk-praktijk hierop wil reageren wordt uitgenodigd daarvoor contact op te nemen. Met name gaat onze interesse uit naar praktijk-situaties waar de werkzaamheden van opbouwwerk op punt van veranderen staan na stadsvernieuwing.

Joop Versteegen, Werkcentrum
Opbouwwerk ZH, Antwoordnummer 141
3300 VC Dordrecht, tel. 078 - 14 14 43 ■

De toekomst van het opbouwwerk

Inleiding

Afgelopen jaar werd vanuit de Werkplaats Opbouwwerk Noord-Nederland de inhoud van het vak opbouwwerker onderzocht. Dit gebeurde door een systematische bevraging van praktijkwerkers, gerecruteerd door middel van een landelijke steekproef. Tezeldertijd werd nog een onderzoek geïntanceerd. Dit betrof een Delphi-beleidsstudie naar maatschappelijke ontwikkelingen en sociale problemen in de nabije toekomst. Wat was de reden om deze inventarisatie op touw te zetten?

Geconstateerd wordt dat een actueel overzicht hoe opbouwwerkers in de praktijk omgaan met methodieke keuzes ontbreekt. Deze lacune in de kennis is vanzelfsprekend een aanzienlijk handicap wanneer gepoogd wordt het opbouwwerk te attenderen op nieuwe terreinen en/of projecten. Als het zo is dat er een lijst met aanbevelenswaardige terreinen/projecten op te stellen valt, is het dan ook zo dat de stand van het ambacht deze vernieuwingen aankan?

Past de huidige expertise van het opbouwwerk bij toekomstige uitdagingen qua terreinen, projecten, onderwerpen? Of lijken bepaalde vormen van bijscholing gewenst? Beide onderzoekingen te zamen zullen dus antwoord moeten geven op de volgende drie vragen. 1. Welke problemen en nabije maatschappelijke ontwikkelingen lijken bij uitstek geïndiceerd om vanuit het opbouwwerk als maatschappelijke voorziening aangepakt te worden? 2. Waar liggen naar de eigen opvatting van opbouwwerkers thans de accenten qua probleemoplossende competenties? 3. Hoe verhoudt zich 1. ten opzichte van 2. en welke implicaties brengt dit met zich mee in termen van kennisproductie en kennisoverdracht?

Onderzoek ad. 1: Het Delphi-panel

Opbouwwerk wordt direct geraakt door maatschappelijke ontwikkelingen, beleids-opties van de overheid en vigerende sociale problemen. Het vak vindt zijn oorsprong en bestaansrecht in de bewerking van die fenomenen. Er is wat dit betreft – naast een eigenheid van het vak – een nadrukkelijke gebondenheid aan plaats en tijd. Hoe luidt de prognose hiervan voor de komende vijf jaar? We raadpleegden hiertoe 88 deskundigen via een zogenaamde Delphi-procedure.

De beslissing om deskundigen te raadplegen is in de eerste plaats gebaseerd op het soort vragen dat de probleemstelling met zich meebrengt. Het zijn geen empirische kwesties, die door het verzamelen van cij-

fermateriaal opgelost kunnen worden. Het gaat daarentegen om een voorspelling (wat zullen belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen in de nabije toekomst zijn?) en om een aanbeveling (hoe kan het opbouwwerk het beste daarop reageren?) Bij de samenstelling van het panel hebben we gestreefd naar een grote spreiding. Het panel bestond uit lokale ambtenaren en politici, opbouwwerkers, onderzoekers, medewerkers aan tweedelijns welzijnsinstellingen en mensen uit sociale bewegingen. In totaal 88 functionarissen. Drie keer kregen deze mensen een enquêteformulier toegesonden. De drie vragenrondes vormen samen een trechter: na een globaal begin is er steeds gedetailleerder verder gevraagd. In concreto: in de eerste ronde is gevraagd wat in de nabije toekomst de belangrijkste sociale problemen op lokaal niveau zullen zijn. In de tweede ronde is gevraagd wat de voornaamste maatregelen zijn om daar iets aan te doen. In de derde ronde tenslotte is gevraagd naar de beste manier om de maatregelen door te voeren.

Het beginsel van de anonimiteit is strikt gehanteerd. Wij weten niet wie welke vragenformulieren heeft ingevuld. De enige kleine afwijking van dit principe is, dat in de derde rond gevraagd werd de sector waarin de respondent werkt, te vermelden. Dit, om te bezien of welzijns- en speciaal opbouwwerkers, andere strategische inzichten hebben dan de panelleden uit andere sectoren (dit blijkt niet het geval te zijn).

Resultaten

Volgens het panel zijn de komende vijf jaar de volgende sociale problemen en maatschappelijke ontwikkelingen voor het Nederlandse opbouwwerk bij uitstek van belang. 1. Milieuvervuiling. 2. Toename van het aantal ouderen. 3. Kwesties rond werk: langdurige werkloosheid, automatisering en arbeidsmarktsegmentatie. 4. Kwesties rond inkomens en sociale zekerheid: de inkomensdaling zal wel meevallen, maar de onderlinge verschillen nemen wel toe en de sociale uitkeringen verslechteren en worden lager. 5. Een cluster over de welzijnszorg: deze wordt vooral gekenmerkt door onzekerheid. Noch een terugkomst van de zorgzame samenleving, noch een toename van zelfbeheer en zelfhulp worden als erg belangrijk gezien. Die eerste twee ontwikkelingen worden zelfs helemaal niet verwacht. 6. Minderheden: de integratie van culturele minderheden in de samenleving zal niet lukken. 7. Een tweetal bestuurlijke problematieken: de lastenafwenteling van het Rijk op lagere overheden en het ingewikkelder worden van de regelgeving. 8. Een grote rol van de massamedia. 9. Vraagstukken betreffende het sociaal-culturele klimaat: scherper worden de belangentegenstellingen, vereenzaming, individuele probleemoplossing, afne-

mende solidariteit en intolerantie. Nadere bevraging en prioriteitsstelling in de volgende rondes leverden de volgende reeks van 17 *gewenste maatregelen* op.

Milieuvervuiling: voorkomen vervuiling industrie, bewustmaking milieuproblematiek, sanering vervuilde grond.

Ouderen: verbeteren thuiszorg ouderen, belangenbehartiging en organisatie ouderen, woningbouwcomplexen voor alle leeftijden bouwen, verbeteren positie oudere werknemers, overdracht ervaringskennis door ouderen organiseren.

Werk en werkloosheid: bevorderen (kleinschalige) bedrijvigheid, omscholing langdurig werklozen.

Inkomen en sociale zekerheid: uitkeringsgerechtigden organiseren.

Minderheden: verbetering arbeidsmarktpositie, vergroting scholingsmogelijkheden, bestrijding racisme, equipering bestuurlijk kader minderheden.

Welzijnszorg: samenwerking welzijnsvoorzieningen bevorderen, prestatiefinanciering welzijnsvoorzieningen zal meer in de aandacht komen.

Ook de onderzoekers brachten een standpunt in. De eerste ronde van het Delphi-panel liet een bezorgdheid zien over de te loorgang van het collectieve: scherper wordende belangentegenstellingen, individualisering, afnemende solidariteit, vereenzaming, intolerantie. Toch verwijderden de onderzoekers dit cluster uit de volgende rondes. We wilden noch panel, noch de opbouwwerkproducenten opzadelen met het vinden van directe aanpakken of oplossingen voor deze problematiek. Maar het vraagstuk blijft en impliceert een uitdaging van het vak. Reden te meer om naar het andere onderzoek te kijken.

Onderzoek ad 2:

het handelingsrepertoire van de werker

Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de gedachten die het handelen van de opbouwwerker sturen. Meer in het bijzonder betreft het handelen in projecten. En dan met name de opvattingen die ten grondslag liggen aan het differentieel toepassen van rollen in onderscheiden situaties. Daartoe werden 42 beroepskrachten systematisch ondervraagd. Deze werden op basis van vrijwilligheid geworven uit een lijst van Nederlandse opbouwwerk instellingen. Het betrof 35 mannelijke en 7 vrouwelijke personen, met gemiddeld 9½ jaar ervaring in het vak. Aan hen werden zowel schriftelijk als mondeling vragen gesteld. Vragen naar aanleiding van voorgelegde cases (imaginaire gevalsbeschrijvingen van een opbouwwerkprobleem). Alsook vragen hoe zij – vanuit hun werkopvatting – hierin zouden optreden. Dit alles toegespitst op het

differentieel gebruik van rollen en de bijbehorende werkopvattingen.

Resultaten

Qua rolgebruik blijkt er een duidelijke rangorde te zijn. Van minst naar meest gebruikt: activist, pleitbezorger, bemiddelaar, ontwikkelaar, katalysator, mobilisator, vraagbaak. Tijdens de bevraging, als de cases voorgelegd worden, reproduceren de proefpersonen grosso modo deze beweerde volgorde, op één uitzondering na. De rol van bemiddelaar wordt vaker toegepast dan wat zij zelf stellen over hun praktijk. De hypothese wordt geuit dat normen en waarden in dat vak wellicht bewerkstelligen dat men meer bemiddelt dan toegegeven wordt. Het onderscheid binnen de rol van bemiddelaar tussen enerzijds "communicator" en anderzijds "onderdrukker van gerechtvaardigde belangen", zou nader uitgewerkt moeten worden om dit op te helderen.

Het onderzoek heeft verder veel inzicht verschaft in de argumentaties. Dus de redenen waarom men op een gegeven moment in een project de ene rol effectiever vindt dan de andere. In dit artikel volstaan we echter met enkele algemene conclusies. Er blijkt een sterke gerichtheid op het werken met groepen op procesmatige wijze. Er is relatief weinig aandacht in de antwoorden voor de verhouding achterban-initiatiefgroep, of voor de strategische driehoek te beïnvloeden actor, initiatiefgroep, achterban.

Voorts is in het materiaal empirische evidentie voor de gedachte dat persoons- en instellingsgebonden factoren mee de rolkeuze bepalen. Ook is er een scherp bewustzijn van de gemeente: als sponsor, als probleem- en oplossingsbetrokkene. Er blijkt voorts enige, doch geringe terrein-gevoeligheid ten aanzien van de rolkeus. Hardop denkend over algemene principes van bruikbaarheid, specificeren opbouwwerkers hun rollen niet naar terreinen. Er blijkt uit de antwoorden een voorkeur voor een terughoudende, ondersteunende aanpak. Als rollen directiever en conflictueuzer worden, nemen de bedenkingen en clausuleringen toe. Bij koersbepalend bemiddelaar en pleitbezorger leeft sterk het idee deze directieve rollen slechts op te pakken als noodverband, omdat de groep iets zelf niet kan. Bij activisme is er een maximum aan bedenkingen.

De opbouwwerkers lijken het liefst met sterke, autonome groepen te werken met een actief en competent kader. Dan wordt vermeden dat mensen afhankelijk worden van de agoog en komt zijn complementaire functie en opvatting goed tot zijn recht. Het probleem is nu echter, dat het opbouwwerk dikwijls optreedt c.q. gefinancierd wordt in omstandigheden waarin belangenbehartiging door zelforganisatie inef-

fectief blijkt. Maar dit is maar één van de dilemma's van het vak. Een ander, dat evenzeer in dit onderzoeksmateriaal naar boven komt is het probleem van de tijdsdruk. Onder tijdsdruk (en bij grote belangen) laten veel opbouwwerkers nogal wat principiële opvattingen over indirect, ondersteunend werken los.

De meerderheid handelt overigens geenszins naar bevind van zaken. Zij laten zich (zo vertellen ze) leiden door duidelijke opvattingen, beargumenteerde posities, empirische taxaties, en zijn sterk communicatief gericht.

Capaciteit versus uitdagingen

Het is duidelijk dat het Delphi-panel meer aandacht vraagt voor twee categorieën in de bevolking: ethnische minderheden en bejaarden. Meer dan thans door het opbouwwerk geschiedt, moeten deze groepen in de focus van de belangstelling komen. Dat is makkelijker gezegd dan gedaan. Er bestaat nauwelijks theorie op het gebied van categoriaal opbouwwerk.

Een ander probleem betreft de vraag of bestaande instanties het opbouwwerk zullen accepteren als partner die aan deze problematieken werkt. Weerstand hiertegen kunnen verminderd worden naarmate de achterban sterker is.

Bovendien zullen de weerstanden per maatregel verschillen. Kadercursussen voor de bestuurders zullen sneller ingevoerd kunnen worden dan het ingewikkelde proces van het stichten van woningbouwcomplexen voor alle leeftijden.

Het verheffen van zwakkeren blijft een belangrijke inspiratiebron van het werk. Sterker nog, het verschaft ook deels legitimatie aan instellingen, gesubsidieerd als zij worden uit publieke middelen. In die zin voorziet het panel stellig een toekomst voor het werk. Doch, en het is belangrijk om dat te signaleren, zulks niet uitsluitend. Met name de hoogst belangrijke milieuproblematiek overstijgt het achterstands- of charitasgezichtspunt. Het is hier dat de planningsfunctie van het opbouwwerk, toen Nederland in de wederopbouwperiode zich industrialiseerde, in gedachten komt. Is een gezamenlijk optreden opnieuw mogelijk ter veiligstelling van en menselijke en economische belangen?

In ieder geval zal – gelet op de resultaten van het rollendeonderzoek – meer aandacht besteed moeten worden aan relaties tussen mogelijke sponsors, opbouwwerk en profijtgroep. Dus het invoegen van zwakgeorganiseerde burgers in de besluitvormende netwerken ter stede. Een voorkeur voor meer terughoudende rollen lijkt haaks te staan op de noodzaak initiatiefnemend op te treden bij de milieuproblematiek, omscholing van langdurig werklozen of prestatiefinanciering welzijnswerk. Het opbouwwerk zal zich (nog) meer en veelzij-

diger moeten presenteren en opstellen. Opbouwwerkers zouden zich moeten trainen in het nemen van initiatief, moed tonen. Niet alleen meer assertiviteit, ook meer agressie zou men het opbouwwerk willen toedichten. Een van de opvallende resultaten uit de interviews was het accent op de consensus aanpak. Het lijkt wel of men de stereotypering van tegenstanders overneemt. Een stereotypering waarbinnen agitatie en "foul play" gelijkgesteld worden met het kritisch volgen van procedures of het zakelijk opeisen van rechten.

Er is een samenhang in: de accentuering van terughoudende rollen, het verdwijnen uit het zicht van de sponsors, en de grote aandacht voor groepswork. Die samenhang zou men kunnen betitelen als het teloorgaan van het collectieve. Opbouwwerk is geen maatwerk voor enkelingen of voor een groepje waar de regering een potje voor bedacht heeft. Opbouwwerk heeft altijd in grotere entiteiten gedacht. Afgedwongen maatregelen, gerealiseerde voorzieningen, bereikte resultaten golden voor een heel dorp, buurt of stad of alle leden van een woningbouwcorporatie. Het ware wenselijk dat dit collectieve gezichtspunt hernieuwd met voortvarendheid en kracht geplaatst wordt in het doen en denken van het opbouwwerk.

Vooraf ook gelet op de zorg van het panel over de sociaal-culturele binding in de samenleving. De Delphi resultaten onderstrepen minder de noodzaak van uitbreiding van agogische kennis. Meer van organisatorische vaardigheden en terreinspecifieke relaties en gezag. Het gaat bij de 17 maatregelen om nogal complexe zaken en welzijnswerkvreemde instanties. Impliceert dit ook niet een ander personeelsbeleid bij opbouwwerkinstellingen. Meer juristen en volksgezondheid deskundigen i.p.v. agogen en welzijnsexperts? Of leerlingen van bestuursscholen i.p.v. H.T.S.-bouwkunde/planologie?

Tenslotte, het materiaal onderstreept het feit dat opbouwwerk meer is dan een restwerksoort voor probleemcategorieën. Het vak kan creatief op maatschappelijke vernieuwingen inspelen. Hard werken, goed onderzoek doen en de binding met de achterban vasthouden. Dat zijn de weinige bakens die niet verzet hoeven te worden.

Harry Broekman

De drie rapporten zijn te bestellen bij de WONN, de Jerden 9-11, 9292 VK Drachten, tel. 01520 - 18925.